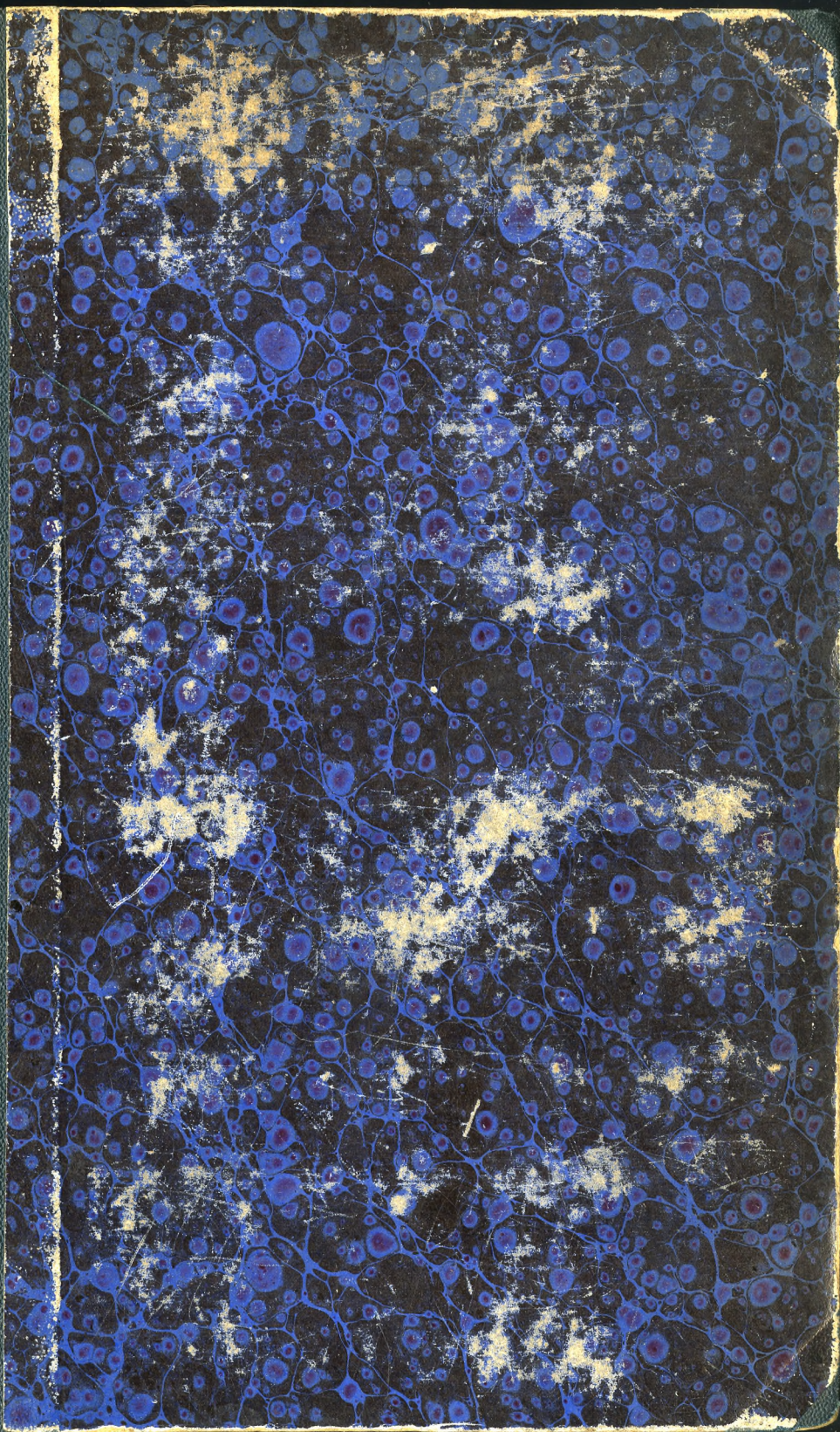

Politikai
röpiratok,

53.

1976

1994 --- y

1999 -07- 07

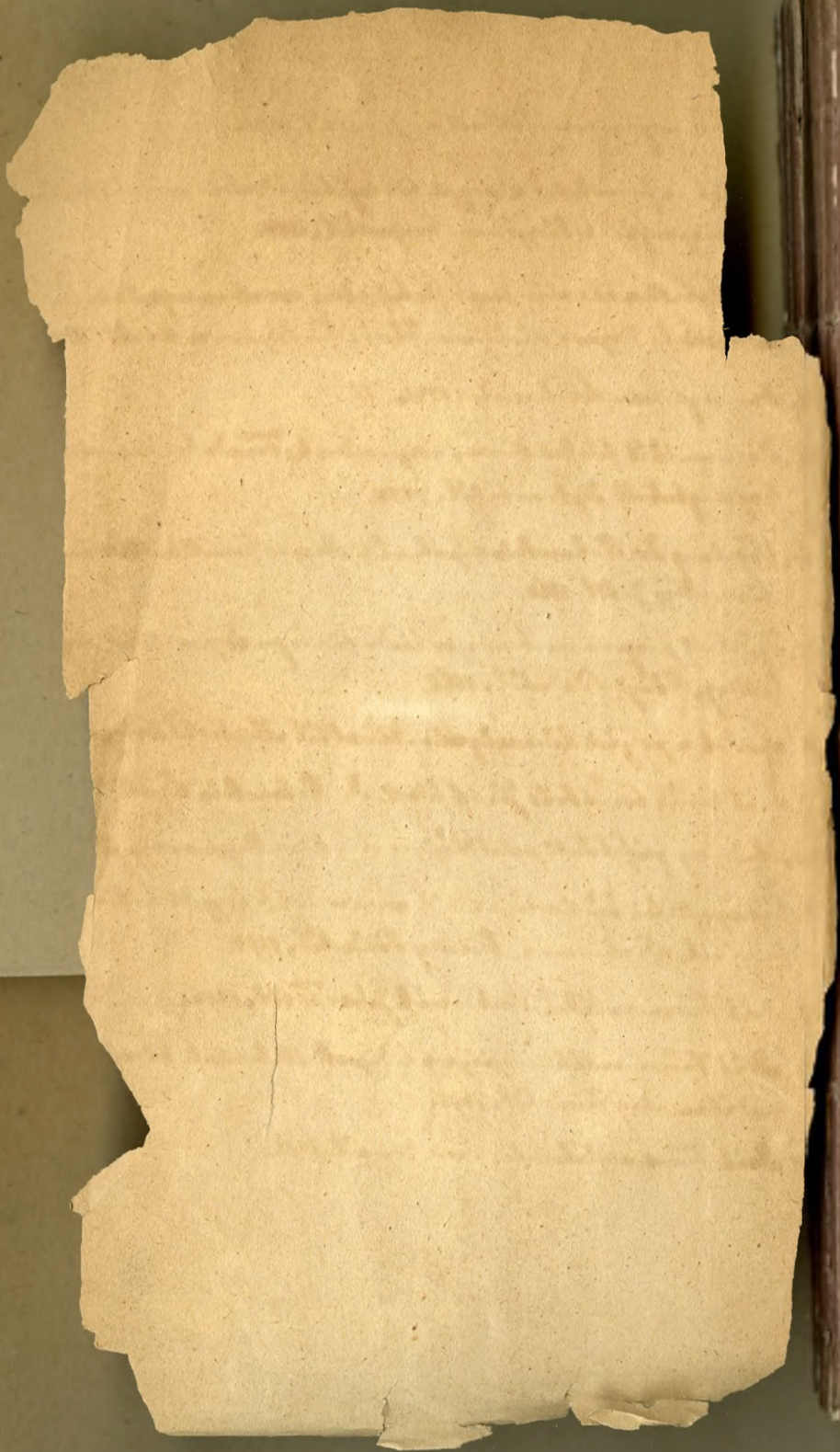
- 1.) 001 0006 384684
- 2.) 001 0006 384677
- 3.) 001 0006 384660
- 4.) 001 0006 384653
- 5.) 001 0006 384646
- 6.) 001 0006 384639
- 7.) 001 0006 384622
- 8.) 001 0006 384615
- 9.) _____
- 10.) 001 0006 384608
- 11.) 001 0006 384592
- 12.) 001 0006 384585
- 13.) 001 0006 384578
- 14.) 001 0006 384561

de magy valamin Balachary Janostól. 1830.

tel de javaslatah a magyar kiskönyvtár, kőnyvnyomtatás, tanács
csapongások tárgyában. Hunyadiól. 1844.

Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz
ein magyarische Ungarn wirklichen Theil. Von Stephan v. Kovács. 1844

- 4. Der ungarische Schulwesen. 1845.
- 5. Documentált felelet Károlyy Zsigmondnak, Ferencz leon Urban cí-
nyvnyomtatott Diplomataitól. 1850.
- 6. Vörösmarty Dr. Rókosstein Lipótnak a Magyar Szociális 1860-ba
tára. 7. kötet. 1860.
- 7. Zsigmond program. A magyar kiskönyvtár és a praktikus magy
kiskönyvtár. Könyvnyomtatott. 1865.
- 8. Szociális a polgári kiskönyvtár. Kiskönyvtár allente-Christo.
- 9. Kiskönyvtár Dr. Könyvnyomtatott. Dr. Rókosstein Lipótnak
- 10. Kiskönyvtár gróf belvárosi politikájának és a kiskönyvtár-Magyarország jö
vőjéről.
- 11. Kiskönyvtár gróf belvárosi politikájának és a kiskönyvtár-Magyarország jö
vőjéről. 50 millió
szociális a kiskönyvtár. Ferencz leon Urbanól. 1875.
- 12. Kiskönyvtár emleke! Kiskönyvtár Janostól. 1876.
- 3. Kiskönyvtár emleke! Kiskönyvtár a kiskönyvtár IV. kiskönyvtár kiskönyvtár.
Kiskönyvtár. Kiskönyvtáról. 1876.
- 4. Kiskönyvtár emleke! Kiskönyvtár. Kiskönyvtáról. 1876.

53
398

A Z A D Ó

ÉS MÉG

V A L A M I.

SZERZÉ

BALÁSHÁZ Y JÁNOS.

Victrix audacia fati.

P E S T E N,

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁNNÁL.

1 8 3 0.

b127 c200769175

Justitia Regnorum fundamentum.

D^e BALTASZ GEZA

E l ő b e s z é d .

Minekelőtte talán egy kevéssé érthetetlen czimjét e' kis munkámnak megmagyaráznám, szükségesnek látom itt előre mentségemre megjegyezni, hogy ha az Olvasó némelly hijjánosságokat venne észre, tulajdonítsa elméleti tehetségeimnek gyengeségein kívül annakis, hogy e' kis munkámnak kidolgozására nagyon kevés idő fordíthattam, az egész öt hat napi (egyébiránt külső foglalatosságok által sok ízben zavart) munkálkodásomnak szülötje. Bizonyos unalmas dolgomban véletlen több heteket kellett Pesten töltenem, 's imitt amott halék sok olyanokat, mellyek Hazafiuságomat, különösen Literátori szeszemet annyira felbizgatták, hogy ha éppen könyhullatásra nem is tenta hullatásra méltán fakadtam. Most tehát ad rem. —

Ha valaha valamelly Könyvnek tzimje érthetetlen volt, ugy bizonyosan e kis munkájé az, 's jól járt a' maradék, hogy le irván azt, a' guta meg nem ütött,

IV

mert valóban, ha a' régi kilentz bültsek feltámadtak volna is, 's együtt Conferentiát tartván tanácskoztak volna e' könyv czimjén, lehetetlen lett volna nyomába jönniök, mit akartam? min törtem fejem?

Ezen czim alatt „Az Adó“ azon esméreteim foglaltatnak, mellyeket Honunkban az adónak kivetéséről, az abba uralkodó rendtlenségekről, gyűjtöttem egybe, és azon módok, a' mellyeket ezeknek orvoslására nézve e tárgynak belsőbb rejtekeit ismerve gondoltam ki. — A' tárgy igen fontos, nyoltz millió ember sorsát érinti — helyesek lesznek e' értekezéseim? a' következés mutatja meg; de hogy szándékom nemes és figyelmet érdemlő, bizonyos, 's ha valahol hibázom, szándékomnak nagysága eszközölje az olvasó megbotsátását. — A' „valami“ ki fejezés alatt mit értek? mit fogok előadni? még magam sem tudom. — Ez különösnek látszhatik az olvasó előtt. — Ezt én könyvetském czimjéhez azért biggyeztettem, hogy ha ne talán az Adón kívül elmémnek szokása szerint némelly kitsapongásai, félre szökései történnének, az olvasó ne mondhassa, ezek ide tellyességgel nem tartoztak, és így az egész „valami“ kifejezés röviden szólva, amaz ósz példa beszédnek nem tudom hány ezeredik unokája „Superflua cautela non nocet.“

Valóban fontos az Adó tárgya, 's a' ki avval ismeretes, tudja, hiszi, hogy az azzal való bánás módok fogásait tökéletesíteni igen szükséges lenne, sőt tsudálkozni lehet, miért nem eszközöltetett ez eddig is? 's ha okai után nyomozásokat tészek, oda jutok, hogy azt hidjem, azért van ebben illy sok rendtlenség, mert nagyon kevesen ismerik annak állapotját, és szükség lenne a' közönséget e' részben megismérkedtetni, felvilágosítani.

Ezen adóbeli állapotok iránt való felvilágosítás kis munkám értekezéseinek fő tárgya lévén, a' mi ezt, t. i. az adót érdekli, itt előbeszédemben többé nem érintem, de úgy vélem, illy munkában, mellyben a' Valami cím oltalma alatt félre is lehet ugratni, nem lehet ezen szép értelmű, ezen igen fontos szót „Felvilágosodás“ elmellőzni a' nélkül, hogy róla különösebben is ne értekezsem, sőt hogy felhevült érzéseim, gondolatim' kívánságainak eleget tehessek, a' ditső Valaminek árnyékában fogok szemlélődni arról is, mitsoda fokon áll, mitsoda mértékben vagyon a' felvilágosodás Hazánkban elterjedve.

Röviden véve a' józan felvilágosodás, vagy is miveltség alatt értetődnek a' jó erköltsi kifejtődzések, életrevalóság és a' Polgári kötelességeknek hív bétöltései. Azomban vizsgáljuk meg ezeket még közelebről is. Értem a' jó erköltsi kifejtődzések alatt a' buzgó, de nem vak vallásosságot, midőn az ember különösen a' maga igaz keresztényi indulatját inkább jóságos tselekedetekben mutatja meg, mint pusztá áhitatoskodásban; senkit meg nem ront, 's tsal a' felvilágosodott; hanem józan munkássága által igyekezik sorsát gyarapítani, az ügyefogyottak, 's szerentsétlenek iránt könyörületes, főképpen Teremtőjét féli, és tiszteli. Ha jól folynak dolgai, mást azért meg nem vet; hanem hálát ad az Teremtőnek azért, hogy jóvoltával szerentsésítette 's a' f. Az életre valóság alatt értem azt, hogy birjon az ember világi böltseséggel 's ezt egybekötvéen vallásos érzéseivel, iparkodjék mindég a' jobbra, 's tökéletesebbre; azomban sorsával légyen megelégedve akkor is, ha kívánságait el nem érheti; nyugtatását keresi, és találja abban, hogy magának semmit szemre nem vethet, mindent el követett, 's bizik az Isteni gondviselésben, mindent megbetsül 's az emberi mel-

tűságot az emberségben (humanitas) keresi, magát állapotjához képest a' hasznos és szükséges esméretekben gyarapítani törekedik 's a' t. — Értem a' Polgári kötelességeknek bé töltése alatt azt, hogy kiki azon kötelességeket, mellyek őtet mint Polgárt illetik, híven és pontosan bé töltse, p. o. Királyához, 's Hazájához egyaránt hív légyen, ha a' szoros körülállások azt hozzák magokkal, légyen készen életét 's vagyónátis a' Király 's Haza ellenségeinek megzabolázására legnagyobb kárával is fel áldozni, igyekezzék szelíd és szabad, nem tiltott útakon különösen az ország, thrónus, és polgártársaj javát előmozdítani, a' törvényeknek mind addig, míg azok a' magok rendes és törvényes útján meg nem változtatnak, híven engedelmeskedni; a' Polgári társaság részére is gyermekeit jól nevelni és a' Király, 's Haza iránt viseltető hűséges indulatokat szíveikbe csepegtetni 's a' t. Valóban nehéz mind ezeknek megfelelni! nehéz a' valódi felvilágosodást 's műveltséget elérni! de azt tapasztaljuk, tsak felfogni is, 's többnyire ezeket az emberek hibás utakon hibás módokkal keresik, 's igaz az is, hogy még azért senki sem művelt, 's nem felvilágosodott, hogy arra törekedik. Némelly azt hiszi, hogy a' külső bánás módjában tsinosságában, a' hízkelkedő maga viseletben, a' módihoz alkalmaztatott öltözetekben foglaltatik a' felvilágosodás, 's józan műveltség. Mások azt vélik, hogy a' keresztény vallás szent törvényeinek öszve vissza gázolásában, a' Király 's Haza iránt tartozó kötelességeknek fel sem vételében foglaltatik a' felvilágosodás magassága, 's méltósága. Ti fenházók! nevezetek tsak egyet is, ki keresztény vallásunk szent moráljának gyakorlása nélkül boldog, nyugodt, 's meg elégedett tudott volna lenni: 's a' ki egyszersmind közönségesen is tiszteltetett volna. Mi a' tivallásotok, ha nem az, melly ama' szent törvényekben foglaltatik? Ha ti azokat nem tisztelitek, nem követitek, mit

követnek? bizonyosan az említettekkel ellenkezőket kell követnetek; nektek azt kell hinniek: ne szeresd felebarátodat, ne tégy jól senkivel, tsalj, és lopj meg mindent, szidjad azt, kinek hatalmából pihegsz, kinek hatalmas szavának hódol az egész mindenség, gyűlöld az embereket, 's a' magad önn hasznáért aldozz felmindent. Ti, kik a' Király 's Haza iránt tartozó kötelességeknek felsem vételében, 's öszvegázolásában tartjátok a' felvilágosodás 's műveltség magas poltzeit elérni, mik vagytok? sem hív jobbágyok, sem hazafiak' 's így semmik sem. Ha t. i. a' Hazát, 's Királyt nem szeretitek, miért kinozzátok magatokat, miért nem vándoroltok oda, hol a' Haza, és Király iránt viseltető édes érzéseket nem ismérik, hol ezekre szükség nints? Szánakozásra méltó emberek, kiket a' ti fenhéjázástok olly gyengékké tészen, mint azon tzérnút, mellyet a' fonó szer felett tökéletesíteni akarván, olly vékonyra ereszt, hogy a' maga kis terhe által is el szakad, 's minden művre alkalmatlan. Ti dagályos felvilágosodottak, mit szült a' ti munkátok ott, hol erőt tudtatok venni? álhatatlanságot, önnön véretekbe való feredést — nem? de mégis sok jót szült, t. i. példát mutattatok a' világnak, hogy mennyire kell őrizkedni túl lépni a' határt, 's el rettentettetek sokakat a' hamis útra való lépéstől. Boldog az a' Haza, mellynek fiai nem a' fenhéjázásban keresik a' boldogságot! 's kik hívek Királyokhoz 's Hazájokhoz, annak szabadságait megőrzik 's azzal az idő lelkéhez alkalmaztatva böltsen tudnak élni, a' tökéletesedést, 's józan felvilágosodást a' jó erköltsi ki fejtődésben, életrevalóságban, munkásságban, 's Polgári kötelességeik' hív tellyesítésében keresik, 's találják! — Mind azok, kik nem ebben keresik azt; nem felvilágosodottak, hanem vakoknak vakjai, — 's veszedelmesebbek mindennél; mert a' józan felvilágosodás nevét bé piszkolván, már azt is gyanussá te-

VIII

szik, úgy vagyon, 's tsak akkor hiszünk annak, ez jó felvilágosodás, ez hasznos felvilágosodás, ha tzeljaival meg ismerkedünk, — annyira vissza eltek diszes neveddel, Te! ki annyira gyarapítod a' Trónusok, a' nemzetek erejét, 's állandóságát.— Látható tehát ezekből, hogy a' józan felvilágosodásnak sok ágazatai vagynak, némely lehet egyben felvilágosodott, másban nem. P. o. egyik a' törvényeket jól érti, de a' Haza környúlallásaival, — szükségeivel azért ismeretlen 's a' t., 's olly ember, ki mindenben felvilágosodott volna, nem találhatik, a' legböltsebbis sokban vak, 's legfelvilágosodottabbnak azt tarthatjuk, a' ki a' fent elő számlált tulajdonságokat legnagyobb mértékben bírja, 's azokat, mellyeket nem tud, mellyekbe nem hathat be, ha más értelmes, ki azt jól érti, meg magyarázza, józan okossága is helyben hagyván, örömet elfogadja. Azért, nintsen megvetésre méltóbb, mint az, ki magát mindenben tökéletesnek tartja, az illyen emberek ritkán hajthatnak valamit jól végre; mert a' mihez tudnak is, elbizottságok vigyáztalanokká teszi őket, 's könnyen botlanak. 'S éppen azért mivel senki tökéletes nem lehet, tette a' böltseség törvényül, hogy másokat is meghalgassunk, 's a' más okos javallatját is kövessük.

A' mi Nemzetünknek felvilágosodását különöbben illeti, p. o. Hazafiui tekintetben, azt lehet tapasztalni, hogy már többben vagynak közöttünk, kik józan felvilágosodással bírnak, kik bé tudnak hatni azon mélységbe, hol Nemzeti előmeneteleinknek rugói rejteznek, mellyeket megindítván, egy boldogabb tzelhoz való jutásunk eszközölthetnék. Egy véghetetlen nagy rész tsak hajlandó a' józan felvilágosodásra, ez magától keveset fedez fel: de a' kijelentett jót, 's célirányos lépést elfogadni kész. Egy része a' tanultabb Hazafiaknak tökéletes apathiában vagyon; sokan po-

dig az előítéletek vastag sötétsége által vagynak körülvértetve, 's noha sorsokkal megelégedetlenek; mindazonáltal valami javítást kezdeni reszketnek, a' jóra megindulókat gyűlölik, 's a' melly mértékben magoknak megelégedetlenséget okoznak, olly mértékben vetnek akadályokat a' Nemzeti előmenetel különben is igen nehezen járható útjában. Ezekhez tartoznak azok is, kik a' józan tzelokat, a' jóltévő rugók hollétét ugyan világosan látják, de egoismusok javasolja azon állapotnak, mellyben vagynak, biztosságban való tartását. P. o. a' kik sokkal adósok, noha látják, hogy az igazságnak sebesebb kiszolgáltatása igen nagy következésü lenne a' nemzeti előmenetelre nézve: mindazonáltal azt szeretnék, ha egy pör kétszáz esztendőig tartana 's a' t. — Ezeken kívül vagynak a' köz nép milliójai, és azok, kiknek agyvelejek iránt Minerva, a' Böltseség Isten Asszonya, igen fősvény vala. Ezen része a' Nemzet népének ollyan, melly a' maga, a' Hazza javát azoktól, kiket a' sors a' törvényhozhatás hatalmába való befolyhatásra emelt, várja, és méltán várja; mert ezen rész viseli az ország legnagyobb terheit, ez fizeti az ország rendes szükségire megkívántató költségeket, ezen résznek gyermekeiből áll fenn nagyobbára az állandó katonaság, kik valóban a' Magyar vitézség régi becsületét még eddig el nem veszítették, de gyarapították.

A' fentebb előterjesztettekből látható, hogy a' Nemzetnek a' törvényhozhatás hatalmába befolyható része két felé szakad: az egyik, mint törvénykönyvünk is bizonyítja, azon régi derék őseinkkel tart, kik vigyázva ugyan, de folyvást igyekeztek javítani törvényeinket, 's az idő lelkéhez alkalmaztatni; a' másik felekezelbe tartoznak azok, kik az egy helyben való maradást tartják a' nemzeti előmenetel, 's a' Constitutio

X

állandósága véd'angyalának. Ezeket lehet, a' törvénykönyvbe tekintve, a' legveszedelmesebb ujítóknak tartani és kiáltani; ők felre tsavarják, sőt bé akarják torkolni azon józan folyást, melly által nemzeti tökéletesedésünk eddig is elő haladhatott, és ezek a' szétség fiai, ezek merik állítani, hogy azon rész, melly a' Nemzeti boldogság miként lehető előmozdításáról régi ősi szokásainkhoz képest szeret gondolkodni, értekezni, tartozik a' veszedelmes ujítók osztályába. — **Ti!** kiknek előítéleteitek és egoismusotok miatt szemitek bépókhálósodtak, 's meggondolatlanul lár-mázzátok, hogy Constitutióink 800 esztendőktől óta nem változva ellehetett, orvosoltassátok ki magatokat, 's bé nézvé a' nemzeti szabadságainkat, 's boldogságainkat magában foglaló könyvbe, a' Corpus Jurisba, azt forgassátok lapról lapra, nem fogjátok e' a' józan tzelokra törekedő változtatásoknak, 's javításoknak nyomait mindenütt találni; 's előítéleteitektől megrettenvén, tertzetek sietve azon útra, mellyen a' Nemzeti boldogságot gyarapítani minden józan, 's minden igaz hazafi, ki a' nemzet valóságos szükségeit isméri, törekedik.

Ha gondolóra vesszük, és megvizsgáljuk a' régi ősi szokásokhoz, t. i. a' javításokhoz ragaszkodó felvilágosodott részt azon résszel együtt, melly a' tzelirányos változtatásoknak elfogadására hajlandó, számra nézve is sokkal több, mint azon veszedelmes ujítóké, kik semmit sem akarnak, tsak egy helyen peshedni; azomban még is tsudálatos, hogy csak olly lassan haladunk elő a' nemzeti előmenetelben, mintha alig volna egy két ember, ki a' javítást, mellyre Constitutióink legnagyobb just enged, a' nemzetnek óhajtana. — Ez valóban nagy fatum, 's ha okai után nyomozásokat tesztek, abban találom fel, hogy a' javításokat óhajtók része kevés bátorsággal bir, 's minthogy majd mindegyiknek esue-

rősei, 's rokoni között a' józan javításokat gyűlölők is találtak, ezeknek személyes tekintete miatt bátran szállani nem mernek. De sokan a' felvilágosodottak erejét számra nézve sem ismerik, 's üldözésektől tartanak; ezeknél fogva természet szerint a' józan gondolkodásu, 's tisztán látó rész az előítéleteknek alája vagyon vetve, 's tsak most kezd kipattanni az egymással ellenkező szikra, tsak most kezdődik a' küzdelem. — Nints tehát más mód a' győzedelemre, mint az, hogy mindenki előtt a' thrónus és haza egybeforrott javai szentek, félre tévén minden személyes tekinteteket, és félelmet, egész bátorsággal mondja ki szívének érzéseit, 's józan gondolatait, 's fogadja el a' másét is örömet, ha józan okosságának bírálása helyben hagyja. Mi nagyobb kötelessége egy igaz hazafinak? a' nemzeti boldogságot gyarapító gondolatot elhalgatni valakinek személyes tekintetéért, vagy azt bátran kimondani 's terjeszteni a' hasznos esméreteket, megvívni az előítéleteket? — Mi szebb dolog? félni, és tzelt nem érve megalégedetlennek lenni, vagy egy boldog reménységért, boldog czélért bátran vetélkedni, kivált akkor, midőn az ellenfél gyengébb 's ha erősebb lenne is, a' győzedelemhez még is reménység lehet, mert az ügy józanságát, 's tisztaságát győzedelemre szokták segíteni az egek? 'S ha bár veszteni kellene is, nyugodtabb az igaz hazafi kebele akkor, ha azt mondhatja: bátran vívtam Hazám boldogságát gátoló előítéletekkel: noha nem győztem, de kötelességemnek megfelelttem; mintha félve vesztelve kell gyötrődnie. Ah de nints itt mit félni! mivel, kivel kell vívni! előítéletekkel, és előítéletesekkel. Az elsőt öszve olvasztja az igazság bátor szavának tüze, és szétflottsantják azokat a' tiszta Logicáának másás erősségei, 's liszté törik durva követseit. Talán magoktól az előítéletesektől rettegték? hiszen ezek olly erővel, melly

XII

reátok nézve veszedelmes lehetne, nem bírnak, ez a fanatismusnak tulajdona, az előítélet csak makatssággal telyes, 's lehellete rágalmazás, mellynek legjobb orvossága a bölcsesség által élesztett albatatos bátorság, a rágalomnak megvetése, szóval, a morális erő. Azért, Baráti a közjonak, vivjunk meg bátran az előítéletekkel, 's ne engedjük, hogy a setétség elnyomja a jóltévő világosságot; csak ez győzheti meg balsorsunkat. *Victrix audacia fati!*

1. §.

Miképpen fizetődött hazánkban régenten az adó?

Úgy vélem, hogy annak, ki az adózás tárgyáról nyomas isméretet kivan szerezni, tudnia szükséges, és illik is, miképpen történt az régibb századainkban. Szük ismeretim gátolnak, hogy tökéletes előterjesztést tessek; mert részemről nem ismérek olly könyvet, olly okleveleket, mellyek ezen tárgyról, a' legkisebb környülállásokat is felvéve, értekezzenek. A' mik itt ezen Sban foglaltatnak, a' törvénykönyvből nyomoztam ki. Hogyha tehát fog'ollyan olvasóm akadni, ki még nyomasabb előadásokat tehet az adózásnak régibb ideinkben történt módjairól, tegye közönségese' jobb, 's bővebb ismereteit, és szolgáljon a' közönségnek, én szolgállok úgy, a' mint tudtam — szólok annyit, a' mennyit tudok.

Hogy az adózás Sz. István királyunk idejétől fogva szokásban vala, bizonyítják azon jegyzetek, mellyek törvénykönyvünkben II-dik András királyunk törvényei előtt találtatnak, mellyek ekképpen szólnak: „Hic rex secundum S. Stephani regis leges magna libertatis prerogativa Status, et Ordines Regni beavit, Libertatibus ipsis in formam Decreti reductis. — Quamvis enim regnante Stephano, et ipsum sequentibus Regibus multi fuerint in hoc regno nobiles, conditionaria tamen quadam servitute, Collectarum, que ex parte Colonorum suorum solutione Regibus, obnoxii erant, a qua primum per hunc Andream Regem, ipsi nobiles, qui tunc servientes dicebantur excepti sunt, atque omnimoda libertate donati.“ Ezen

jegyzet szerént világos, hogy II-dik András királyunkig a' nemesi rend is némünémüképpen az adózás terhei alatt vala. — Azonban a' legnagyobb nyomozás után sem fürkészhettem ki, miképpen fizettetett, és hajtattott bé az adó ezen időben. Sz. István királyunk némelly törvény czikkelyeiből azonban már gyaníthatni az adózás lételet; mert a' 35dik törvényczikkelyben azt mondja: „Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut unus quisque dominetur priorum, similiter et donorum Regis, dum vivit, excepto quod ad Episcopatum pertinet et Comitatum. Továbbá a' 41dik Czikkelyben azt mondja: „Comites, quod Regis est, apud se non detineant.“

(Jegyzés. Régenten a' Dézsmát mindenik, a' nemesi Rend is, fizette a' Papi méltóságoknak).

Már Kálmán királyunk törvényeiben világosabb jelei vagynak az adózásnak. Kálmán törvényeinek 25dik és 33dik Czikkelyeiben a' tributumról szó tétetik, a' 78dik Czikkelyben pedig az adatik elő, hogy minden Megyében a' Vármegyék Ispányait illeti a' tributumnak, vagy adónak, harmad része; két része pedig a' Királyt. A' 79dik Czikkelyben előhozatik a' Denároknak rendes beszédése: de mennyit kellessen egynek fizetni? 's mitől? erről szó se tétetik. Második András, tudjuk, a' nemességet a' fentebb említett szabadságokkal megajándékozta törvényeiben. Azonban az adózó népnek fizetéséről semmi szó sincs, valamint a' többi királyokéban sem, egészen Robert Károlyig. A' Robert Károly idejébéli 1342diki törvényeknek 19dik pontjában az állapíttatik meg, hogy minden kaputól, mellyen egy szénás, vagy étellel rakott, szekér ki' s bé mehet, 18 denárok fizetessenek *Lucri Camerae* titulusa alatt. A' kapuknak öszve számlálása után (Portáknak), mellyek akkor, kevésbé lévén az irástudás elterjedve, rovásokra vágattak, 15 napok mulva kellett a' fizetésnek

megtörténni. Azon tisztt, ki a' dikázást, vagy rovásolást tette, Dicátornak, vagy rovásolónak neveztetett. Ha valamely helység adós maradt, négy öt hivatalbéli személyek addig a' helységből ki nem mentek, míg eleget nem tett a' helység, 's ezeknek ingyen tartásán kívül három márkát fizetett büntetésül. A' Lucrum Camerét, vagy is adót, a' királyi tisztek szedték bé bizonyos kihirdetett helyen, 's időben. Nagy Lajos idejében a' Lucrum Camerae, vagy is adó minden Curiának nevezett fundustól, melly alatt azonban jobbágy telek értetik alkalmasint, fizettetett 3 garasban. A' servientesek, vagy is nemesek, minthogy ezek viselték a' háborúk terheit, és a' Dicátorok cselédjei azonban az adó fizetés alól kivalának véve. Sigmond király az 1411iki Törvények 1. 2. 3. 4dik 's a' t. pontjaiban az olyan sessióra, mellynek kapuján egy rakott szekér bémehet, melly una integra portának vagyon nevezve, 30 denár fizetést rendel, azon háztól pedig, mellynek kis kapuja vagyon; csak 15 denárt Kamara nyereség (Lucrum Camerae) vagy is adó fejében.

Későbbben is sok esztendőig, mint kitettség törvényeink értelméből, a' Lucrum Camerae neve alatt az adófizetők esztendőnként fizettek bizonyos summát a' portáktól, és a' porta alatt mindenkor egy telek ház értetődött, de hogy a' Porta nevezet Robert Károly idejében a' kaputól eredett, kétséget sem szenved. A' későbbi királyok már a' Lucrum Camerét mindig úgy említik, mint régen szokásban lévő adózást. 'S hogy a' Sigmond király idejébéli adó summa hosszú ideig megmaradt, onnan világos; mert annak summájáról később szó nincsen, csak nevérol. Sigmond alatt szó tételik arról is, hogy ha a' helységek adójokat meg nem fizetik, nem szabad a' királyi tiszteknek magoknak exequálni az adót, hanem a' Megyék' All-Ispányainak tett jelentés után a' Járásbéli Szolga - Bíró

befolyásával. Egész Mátyás idejéig a' *Lucrum Camerén* kívül egyéb adóról nincs emlékezet. De az ő idejében több ízben már az adózó nép *subsidium* adásra is felszólíttatott, melly *subsidium* *Contributió*nak is neveztetik. P. o. az 1478iki törvény Czikkelynek 1ső 2dik 4dik pontjaiban szó vagyon a' *Contributió*ról, hogy a' 'Selleerek is, kik házzal, földekkal, 's rétekkal birnak, egy forint segedelem adót fizessenek a' *Lucrum Camerén* kívül. Történtek Mátyás idejében is *Porták* öszveirásai, a' régi módok szerint vévén a' *Portákat*; de nem királyi tisztek, hanem jó birtokú nemesek hajtották azt végre. Az 1486diki Törvény 64dik 's a' t. pontja szerint Mátyás a' nemeseket is adóztatta, kivéven azon esetet, ha hazai vagy királyi szolgálatokban fáradt a' Birtokos; melly adózás később megszűnt U-László király idejében. Ezen EPOCHÁ után is a' *Lucrum Camerae* sokáig fizettetett, és királyaink ezen kívül majd minden országgyűlésén kértek segedelmet valamit a' *Lucrum Camerét* fizető adózó néptől, úgy a' nemességtől is, és *Porta* szerint fizettetett, melly alatt mindég egy telek értetett; de egy *portának* vétetett az is, ha valakinek 6 forintot érő birtoka vala. Néha a' nemesség is ugyan azon időben adta az ajánlott segedelmet, mikor az adófizető nép adta a' *Lucrum Camerén* kívül a' *subsidiumot*, melly *Contributió* névvel is neveztetik törvénykönyvünkben. Ezen időben a' *porták* öszveirásai többször történtek, és igen nagy büntetés terhe alatt köteleztettek azt a' *Dicatorok* végre hajtani. Az 1537diki Törvény 3dik pontja a' *porták* igazságos öszveirását minden Megyében két fő nemesre bizza, qui sub amissione fidei, honoris, et bonorum obligantur Colonos omnes conscribere. Az 1546diki Törvénynek 5, 6, 7, 8, 9dik 's a' t. pontjai rendelik, hogy minden *portától*, vagy *telektől* egy forint adót adjanak a' parasztok, és 20 denárt minden jobbágytól *subsidiumot*

Földes Urak, az egy telekes nemesek, és Curialisták 50 denárt. És a' Szolga Birák halálos büntetés terhe alatt tartoztak igazán bejelenteni a' Porták, vagy is telkek számát. De hogy a' *Lucrum Camerae* állandó adó vala, világos az 1563diki 8dik és 9dik Törvény Cikkelyekből, hol ezek találtnak: „*Lucrum Camerae, quibus Contributio non solvitur; exigi potest.*” Továbbá: „*De Lucro Camerae, quod Sacra Majestas, Caesarea velut proprium Coronae proventum singulis, inposterum annis sive decretum fuerit subsidium, sive non, juxta veterem morem continue exigendum de cerni postulat.*” Ezen törvényben tovább az állapították meg, hogy azon esetben, midőn az ország gyűlése különös Contributiót is rendel a' *Lucrum Camerae* külön ne fizetessék, hanem beszámítva az ország gyűlése által megálapított adó summájába, és csak azon esztendőben fizessék azt az adófizetők, midőn különösebb subsidiumot, mellyet Contributióknak neveznek törvényeink, nem fizetnek. Az 1557diki 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. törvény cikkelyekben újra Contributio ajánlatott minden egész telektől 2 forint. Ekkor rendelkeztek ujabban, hogy a' királyi tisztek (Dicatorok) mellé Nemesek is adassanak, és hogy a' Sessiokat kiterjedésekhez képest írják össze t. i. egész, fél, negyed, és nyolczad részeket, 's kettős regestrum készítsék, mellyet a' Vármegyék gyűlésében hitelesítenek meg. Említés tételik azoknak büntetéséről, kik vagy tselekedettel akadályoztatják meg a' Dicatorok munkalkodását, vagy hamis esküvésre, 's vallásra unszolják a' helységek Biráit. Az 1569diki 6dik törvényczikkelyből világos, hogy a' *Lucrum Camerae* alatt 20 denárok értetődnek. Ezen időben ismét uj összeírása rendeltetett a' Portáknak, 's hogy az Armalisták, és egy Sessiós Nemesek is megtaxáltattak adó fejében, bizonyos több törvényeinkből, p. o. 1595diki 5, 6. Art.

1596diki 10. Art. 'sa' t. 1608dikig. A' megirt módokkal történt a' Porták' öszveirása, t. i. egy Sessio tett egy portát, 's attól az ország gyülése határozása szerint mikor egy, mikor két, 's négy lftokat fizettek az adófizetők egy vagy több esztendőkre, 'smint már fellyebb is mondottuk, az illy adókiivetéskor gyakran a' birtokos Nemesség is nagy summákat fizetett a' kintstárba, mellynek mivégre lett fordítására hogy a' rendek igen ügyeltek, megtetszik abból, hogy az 1504diki 2dik Art. az ország gyülése illy adózás esetében Ó Felségét kéri, hogy erős számot vegyen a' tiszteken, 's maga Ó Felsege is arról a' következő ország gyülésének jelentést tegyen. Az 1659diki 12dik törvény cikkelyben pedig az országnak való számolást igére a' Felség.

1609dik esztendőben a' Portáknak uj öszveirása rendeltetett; 's akkor történt az első lépés a' Porták számításának változtatásában. Ugyan is a' fent irt esztendőnek 62dik törvény cikkelyében az mondatik; hogy a' Dicatorok a' nagyobb birtokú Nemességből választassanak, kik a' Szolga-Birákkal új Porták Conscriptióját készítsenek, 's egy portát tegyen 4 Jobbágy telek vagy 12 'Sellér házak. Ekkor négy forintok vetettek egy portára, és két esztendőre határozottat ezen adónak fizetése. Azonban a' Vármegyéknek hatalma vala mindenkor a' házi szükségekre különösen adót vetni ki, melly a' mai időkben is történik.

† Így folya az adózás egész 1715dikig, t. i. a' Portáktól hol több, hol kevesebb adót rendelt az ország gyülése, megjegyevén azonban, hogy azon Hazafiak, kik a' Török hatalma alatt valának, rendszerént mindég csak felét fizették az ország gyülése által egy portára vetett adónak. 1715ben pedig a' 8dik Art. szerint az állandó katonaság felállítván egyszersmind az a lónak rendes, és folyton folyvást való fizetése is elhatározottat. Ezen időtől több ízben történtek porták'

őszveirásai, és az adózás' rendes folytatására nézve a' Felsőges Királyi Helytartó Tanácsnak is nagy befolyás adatott, 's a' mi a' számadási Rendet, tabellaris Deductiókat illeti, mind ezeket ezen magas törvényhatóságnak köszönhetjük; de bár mennyire elismerjük is, hogy az adózásnak rationariai része a' felsőbb helyekről folytonfolyvást való jó rendben tartatik, tagadni nem lehet, hogy a' Vármegyékben az adózásnak tárgyaiban több hibák nem csak uralkodnak, hanem egyik Vármegye is a' másikra nézve azon tiszta karban nintsen, mellyet a' szoros igazság, és a' köz tehernek illő arányosságban való viselése kívánna. Azonban ezekről értekezni nem ide tartozik. Szólok még rövideden arról, mitsoda változások történtek még az adózás tárgyában a' múlt 18dik században a' régibb századokhoz képest. — Legnevezetesebb változásnak lehet venni a' Porták' állapotján való változtatást, és a' Dicalis Conscriptióknak állapotjait. Ugyan is immár a' Portákba nem telkek számítattak mint régenten, hanem bizonyos idealis summa, melly az őszveirt jószágok' jövedelmeiből szerkeztetett egybe p. o. 1764ben 688 Rftt 50 xrt béhozó vagyon tézsen egy portat. Erre nézve az országos őszveirók mindennek, fekvő, és ingó vagyonnak, embereknek számát őszveirván, 's az azokból háruendő jövedelmeket, ez a' 688al 50 xrral elosztatván, a' hányszor ezen summa az egészbe találtatott, annyi portája vala azon Megyének. Az ország gyűlésén pedig a' megalapított adó sumnája annyi felé osztatván, a' hány porta találtatott az egész országban, minden Megyének adó summája kiadatott. Minthogy pedig az egyegy Megyére eső adó summáját igazságosan is elkelletik osztani, e' végre rendeltettek a' Dicalis conscriptiók; t. i. a' Vármegye bizonyos vagyombéli értékeknek becsét megállapítván, az egy Dicának vagy rovásnak neveztetik, 's a' hány ilyen di-

cája vagyon egy helységnek, annyi vettetik reá a' Vármegye adójából, melly summa a' parasztok között ismét fejenként értékekhez képpes széllyel osztatik. A' portáknak a' fent megirt móddal való vétele a' mai időben is meg maradt.

Jegyzés. A' Dicának megalapítása nem egy forma minden Vármegyében. Néhol minden esztendőben változtatja a' Megye: másutt állandóan meg marad. De ezen állandók sem egy formák, p. o. Zemplén Vármegyében egy Fő egy Dika, két fejős tehén, 4 ökör, 8 juh etc. etc. egy Dica; másutt 2 fej, négy tehén 's a' t. tészen egy rovást.

2. §.

+ Miképpen történik most az adózás, mitsoda visszaélések tsusznak bé, vagy folynak talán magának a' mostani rendtartásnak természetéből.

Az adózás rendje mostan is azon karban van nagyobbára, mint a' múlt század' végén. Magát a' valóságos adó summáját, melly a' hadi adó nevezetet is viseli, az ország gyűlése állapítja meg. A' házi pénztárba folyó summákat pedig a' Megyék magok rendezik el a' N. M. M. K. Helytartó Tanátsnak befolyásával. Mind a' hadi, mind a' házi pénztárba folyó summák a' Szolga Birák által tétetni szokott Dicalis öszveírások szerént, mellyeknek summázatjai bémutattnak a' N. M. M. K. Helytartó Tanátsnak, a' Vármegye által a' városokra, és falukra kivettetnek, 's minden Helységnek adó-könyvetskéjébe beiktattatnak, 's ezen summát a' Kegyelmes Urbarium az adózó nép közt igazságosan kiosztani a' földes Uraknak teszi kötelességül. Megjegyzésre méltó azonban, hogy az adó fizető nép nem csak kész pénzzel rovja le terhét, hanem természetm-

nyekkel is, munkával is. P. o. A' katonaság részére szolgáltatott kenyér és takarmánybeli adózásoknak bizonyos megállapított árok lévén, midőn ezek beszolgáltatnak, azoknak mennyisége beiratik az úgy nevezett futráskönyvbe; midőn pedig a' helység' Birái azt a' helységben beszédtek, minden gazdának külön felvágják rovására, vagy a' hol az irás vagyon szokásban, beírják könyvetskéjébe, mit szolgáltatott. És ez impuáltatik a' gazda adójába. A' helységeknek pedig kétszer egy esztendőben a' magazinalis Commissariusokkal tartani szokott confrontatio, és a' katonasággal tartani szokott Computus után beiratik a' szolgáltatott futrás ára, és az alább következő forspontozások bére is portióis könyveibe. A' futrás adáson kívül fizeti még hadi adóját, mint már említém. Úgy is az adó fizető, ha a' katonaság alá forspontra hajtatik, azon esetben a' katonaság által quietáltatván ezen quietantia készpénzül fogadtatik el az adó fejében. Úgy szinte a' házi pénztár' terheit róják az adófizetők természetnyekkel, és forspontozással t. i. a' Vármegye katonáinak tartására adott futrás, és a' Vármegyék tisztviselőinek szolgáltatott forspontok ára is a' fent megnevezett módhoz hasonlóképpen a' házi pénztár adójának lerovásába számítottatik.

Hogy ha ezen hivatalos foglalatosságok úgy történének, a' mint kellene, 's olly pontossággal mind a' Megyék egymásra nézve, mind a' Megyékben a' járások vagy Kerületek, mind a' Kerületekben a' helységek egymásra nézve, mind a' helységek lakosai szinte egymásra nézve igazságosan fizetnék az adót; sem Megye, sem helység, sem egyik adó fizető nem volna terhelve szerfelett akkor, mikor a' másik meg sem érezve fizeti adóját. Hogy az adó terhének viselése rendetlen karban van, minden sértés nélkül lehet állítanom; mert egy ember sincs, ki ezen dologgal csak

egy kevésse is esmértes lévén, azt el nem ismérné. De világos ez az ország gyűlési több rendbeli munkálkodásokból is. A' hol rendetlenség van, ott vagy visszaélések uralkodnak, vagy magában az elrendelésben is hibák találatnak, vagy mind a' kettő egybe csatolva okozza a' rendetlenséget. Vélekedésem szerént az adózás tárgyaiban való rendetlenségek mind a' két ok által eszközöltetnek t. i. sokfélék a' visszaélések, és némünémű részben az azzal való bánás módok is hibásak, sőt még egy harmadik, és negyedik ok is járul hozzá t. i. sokak az előítéletek, 's nagy a' bizodalmatlanság, és sokan kiknek az adózás tárgyában befolyások vagyon, kötelességeiket nem értik. Hogy mennél nagyobb világossággal adhassam elő mind a' visszaéléseket, előítéleteket 's a' t. mind az elrendelésnek hibáit, különös pontokban adom elő azon fogásokat, és eseteket, mellyek e' tárgyra nézve előfordulnak, 's ugyan itt fogom fejtegetni a' fogások, és lépések hijánosságait is.

1-ször. Tehát fogok szóllani a' portáknak özveirásáról.

2-szor. Azon foglalatosságokról, mellyek helyel-helyel a' Vármegyékben az adóbul bejött summákra nézve történnek.

3-szor. A' Dicalis Conscriptiók állapotjáról és hijánosságairól.

4-szer. Az adónak fejenként való kivetéséről (individualis repartitio) 's annak fogyatkozásairól.

a) Hogy a' portáknak özveirásaiban igen nagy hibák történnek, világos, ha a' legközelebbi özveirást vegyük is tekintetbe; bizonyítja ezt az is, hogy több Vármegyékben, és Királyi városokban újra rendeltetett az tétetni. Nem állítom, hogy nehol azon hijánosságok, mellyek az újabb özveirást okozták, némelley helyett az özveirók figyelmetlenségei miatt is ne tör-

téntek volna, de leginkább okozta azt azon immoralitás, mellynél fogva tudjuk közönségesen, hogy a' kérdőre vont adófizető nép letett hite utánn is eltitkolta nagy részét különösen ingó vagyonainak, 's hogy e' részben sokszor olyanoktól, kiknek a' moralitást, és igazságot feltartani kellene, az adófizető nép biztattott, 's unszoltatott a' hitszegésre. Ezen rettentő véték közönségesen tudva vagyon, (de ha valaki neheztelne reám egyenességemért, specilicumokat is tudok előhozni) 's annyira eláradt, hogy szinte dicsekedés tárgyának tartatott, mitsoda fortélyokkal tudták a' Conscriptor Urakat, kik a' legnagyobb, és ditséretesebb szorgalommal igyekeztek különben az ország parancsolatját végre hajtani, megcsalni. 'S bátran el merem mondani, hogy egy Vármegye sintsen talán, hol kisebb vagy nagyobb mértékben illy visszaélések nem történtek volna. És kérdés, mi okozta ezen valóban szörnyű, a' közjó céljával, a' szoros igazsággal ellenkező, 's magának az igaz hazafiúságnak, és a' szent vallásosságnak rendszabásait is öszvegázoló visszaéléseket? Felelet: Három okok: t. i. az előítélet, egoismus, és egymásban való bizodalmatlanság. Köz tudomásul vagyon ugyan is, hogy egy, noha kisebb, része az értelmesebb Publicumnak is azon véghetetlen előítéletben vagyon, hogy a' valóságos erőt titkolni kell; mert ha a' kormány azt tudná, hogy menyink vagyon, sokkal több adót facsarna ki; továbbá titkolni kell az erőt azért, hogy magamat, 's hozzám tartozandót is annyival inkább kéméljem; 's azon terhet, melyet a' mi adófizetőinknek kellene viselni, toljuk a' más nyakára. Harmadik ok a' bizodalmatlanság, t. i. minekatánna tudjuk, hogy mások előítéletből és egoismusból magok effectivus statusokat eltitkolják, tehát a' morális ember is mintegy kényszerítetik titkolozni, tudván azt, ha ő bevallja a' valóságos erőt, ama-

zoknak terhe, kik egoismusból, vagy előítéletből eltitkolták erejüket, reáni háramlik 's igazság szeretetem, 's moralitásom miatt az illy móddal szaporodott teher agyon nyom.

A' mi az elsőt illeti, melly véghetetlen hibás, és boszongódásra méltó, kitetszik a' következendőkből. Ha végig forgatjuk a' Törvény-könyvet, azt fogjuk tapasztalni, minden portalis conscriptiókat, rectificatiokat maga a' nemzet, nem a' kormány sürgette, ez igen természetes is, mert ez a' nemzetet, a' Vármegyéket sokkal jobban illeti, és érdekli. Ugyan is csak a' kormány a' maga summáját megkapja, melly őtet törvény szerént illeti, kevésbé tehet benne benyomást az; vallyon nincsen e' eggyik Vármegye a' másik felett 's a' t. megterhelve, mint magokat azon Vármegyéket, mellyeknek adozó népe az adót fizeti. Hogy az utolsó portalis összeírás is a' Vármegyék motiójára határozottatott el, állitanom nem szükséges, és még is, midőn a' Conscriptor Urak kijöttek azért, hogy a' Vármegyék valóságos erejét öszveirják, mellyből osztán eszközöltessék az az Ország gyűlése által, hogy minden Vármegye igazságosan viselje a' terhet, millyen nevetséges hírek, mitsoda panicus terror szárnyolt el a' Hazában. Már oda vagyunk! — Vége a' Constitutió-nak, mind ezek tsak azért förténnek, hogy az adó szerfelett felemeltessék, sőt a' Nemesség is minden kifogás nélkül adó alá hajtassék. Derék Hazafiak! kik azt hiszik, hogy a' Constitutio az ő zavaros agyvelőjökben van, nem a' Törvénykönyvben, és a' Nemzet morális erejében. Azon országos munkálkodást, mellyet hajdan a' Törvénykönyv bizonyága szerént majd minden második esztendőben tettek; azon országos munkálkodást, melly a' nemzeti képviselők motiójánál fogva a' törvényhozó hatalom által rendeltetett el: azon országos munkálkodást, mellynek célja vala a'

rendetlenül elosztott teher viselést igazságosan egyenlítani, mint rémítő tárgyat úgy tekinteni valóban a' legnagyobb tudatlanság; de ugyan kérdés, ha ezen bátor szívű hazafiak a' törvényhozó test igazságos határozásaitól is remülésbe jönnek, miként fogják egykor a' Hazát védelmezni, ha valamely oldalról ellenség fogja általhágni határinkat? — 's vallyon meri e' az a' száján kiereszteni, hogy Constitutiója vagyon Nemzetünknek, ki azt hiszi, hogy azért nem több az adó summája, mert eltitkoljuk erőnket. — Hiszen az ilyen nem mondhatja azt, hogy az ő szabadságait a' Constitutio, a' Törvény, és igaz hazafi meljében lángoló szabadság 's kötelesség ismérés tüze védelmezi, hanem ravaszság, és titok. Az ilyen ember valóban nem érzi az ő tulajdon méltóságát, 's csak nevét tudja a' Constitutióknak; de azt valósággal nem érti, 's az ilyen ember csak egy félénk gyermek, ki a' maga árnyékátul is retteg. Továbbá nem nevetséges e' azt állítani: hogy azért titkoljuk az erőt, hogy a' Kormányzók meg ne tudja, 's több adót ne kívánjon? nevetségesnek tartom azért, mert olly gyenge kormányt én képzelni sem tudhatok, hogy azt meg ne tudhassa, vallyon mennyi marha vagyon egyik, vagy másik Districtusban, sőt faluban is, ha akarja. Osztán véghetetlen nagy tudatlanságra is mutat; mert hiszen tulajdon azon eltitkolt vagyonokra az individualis repartitiokon kivetik a' portiót, és csak ugyan az eltitkolt vagyon is megterhelhetik; azért nem tapasztaljuk, hogy a' szegénység könnyen fizetné terhét; mert csak ugyan az ország által kivetett adó summája olly nagy, hogy az az adófizetőknek nem csak a' portalis, és dicalis Conscriptiókon bevallott erejeket eléggé terheli, de azt is, mellyet eltitkoltak. Sőt úgy vélem ezen titkolódzás igen nagy kárt tesz azért is, mert hogy be nem vallódik, sem a' porták, sem a' dicalis összeírásokkor az erő tökélete-

sen, ez közönségesen tudatik, és valóban többet gondol a' kormány, hogy eltitkoltatott, mint a' mennyit tészen a' palástolt erő értéke. Hogy a' kormány rendelkezéseket, sürgetéseket az igazságos Conscriptiorul folyvást tészen, kétséget nem szenved, tészen a' rationari pontosságok iránt is; de tehet e' a' kormány minekntánna az ő kezei is a' törvények által meg vannak kötve arról, hogy a' rendszabások, böles utasítások végre nem hajtának, 's lehet e' a' rendes szoros igazságot addig a' kormány intésére tennünk, míg vagy az előitéletek, vagy az egoismus, vagy a' bizodalatlanság olly rettentő karban helyheztetnek bennünket, hogy crónket kinyilatkoztatni igen veszedelmesnek tartjuk; és éppen ez által más oldalról azt eszközöljük, hogy sem a' Vármegyék, sem a' Vármegye kerületjei, 's helységek között a' teher viselés igazságos arányossággal elosztva nem lévén, gyakran egész Vármegyék, vagy kerületek, 's helységek méltatlanul fizetnek igen nagy adót, melly által gyakran elszegényülnek, és boldogtalanokká tétetnek. †

A' mi a' második okot, t. i. az egoismust illeti, ez még menthetlenebb hiba. Hogy ha az eltitkolás azon szempontból történik, hogy magamat megkimélfem, és más viselje helyettem a' terhet, a' legnagyobb immoralitás, és csupán akkor lenne menthető, ha azt lehetne kivinni, hogy valamelly bübajos erő fizetné azt meg helyettünk; de midőn az eltitkolt erő terhét azon Hazánkfiainak, kik vélünk egy levegőt szívnak, egy törvény oltalma alatt élnek, nyakára toljuk, 's ők viselik helyettünk is a' terhet, valóban menthetlen hiba, és orvoslást kíván.

A' mi a' harmadikat illeti, a' bizodalatlanságot t. i. ez természetes következése a' két első hibának, 's nem lehet hibául tulajdonítani senkinek, midőn tudja, hogy ha ő bévalja erejét, a' többiek terhe őtet

agyon nyomja, ha titkolózik. A' szoros igazság szerént felvéve ugyan ez is disztelenség, de hijjába mentseget érdemel, és úgy vélem tökéletesen eleget tesz az ilyen ember az igazságnak, hogy még tisztába nem jön a' dolog, magát a' régi szokáshoz alkalmaztatja, de egyszersmind vélem együtt egész erejéből törekszik ezen nagy fontosságú tárgynak rendbe hozásán, 's a' jó Principiumokat, czélra vezető gondolatokat pártolja, és védelmezi.

b) Szóllok másodszer azon fogyatkozásokról, mellyek helyvel a' Vármegyékben az adóból bejött summákra nézve történnek. Értem ez által azt, hogy némely helyeken a' házi pénz tár oly költségekkel terheltetik, mellyeket meg kimélleni lehetne; mert valóban nem elég csak szóval emlegetni az adófizetők szegénységét, és védelmezését; hanem cselekedettel is szükséges azt bébizonyítani. ↓

Igy p. o. részemről helyesnek nem tarthatom azt, hogy a' Vármegyék katonái többnyire minden Vármegyében szerfelett czifrák, úgy vélem ha a' regularis katoná egy soros 'sinorú nadrággal, dolmánnyal, mentével beéri, beérhetik a' Vármegyék katonái is. Az adófizető nép most is két millio pengővel adós a' hadi kincstárba, a' házi kincstárok tartozásai is felmennek annyira — mikor ennyivel adós a' nép szegénysége miatt, meg vallom szemem előtt a' három 'sinoros nadrág: öt soros gomb 's a' t. igen keservesen diszesítik a' Vármegyék' katonáinak ruháját. Elegendőnek tartván tehát a' rendes katonaság' öltözetét a' Vármegye katonáinak is, úgy vélem a' Fő és All Ispányok körül szolgáló huszároknak az altiszti uniformis lenne a' competentiájok. Ezen visszaléseket valóban méltó lenne az ország gyűlésének eltiltani, 's az illetőséget illy magas hatalom által elhatározni. De sokat lehet a' domestica cassa meg kiméllésére eszközölni,

ha a' Vármegyék statusai különös figyelmeket fordítanak arra. Egykor a' domestica adója alig tette egyharmadát a' bellicának, most majd mindenütt annyira emelkedett már a' domestica költsége is, mint a' Bellicajé, melly valóban méltán int arra, hogy midőn a' hadi adó summájának felemelését mérsékelni törekedünk, hasonlólú kebelünkbe nyilván mind azt, a' mit csak lehet tenni a' domestica cassa javára, meg tenni elne mulassuk. Térjünk e' részben vissza a' régi jóra, tegye egy harmadát, vagy legfellyebb felét a' házi adó a' hadi adónak, valóban nagy becsület és áldás fogja követni lépéseinket.

+ c) A' mi a' dicalis conscriptiókat illeti, minekutánna azon principium uralkodik, hogy titkolni kell az erőt, szinte hibásan történik, és kényszerítettik a' legügyesebb megyés tiszt is (kik minden esetre a' nagyobb számot teszik) magát a' régi hibás szokásokhoz alkalmaztatni; mert ha valamely kerületbeli Szolgabíró p. o. tökéletes öszveírást tenne, a' többiek pedig nem, úgy amazoknak eltagadt erejére különben háromló teher ennek districtusára kerülván, adózó népét elpusztítaná. De szóllok arról is, miként folyik ezen hivatalos foglalatosságból igen természetesen az, hogy az adó a' helységekre nem egyarányosan háramlik; sőt miként következik az, hogy gyakran a' legindustriusabb helységek' lakóaira annyi adó háramlik, melly miatt vég pusztulások kikerülhetetlen. Legnagyobb viágosságra lehet ezt úgy hozni, ha azt terjesztem elő, miképen történik a' dicalis öszve írás? Ez történik úgy, hogy a' Sz. Birák Helységenként járnak, 's az adófizetőket egyenként vagy magokban, vagy néha a' Birák jelenlétében magok eleibe hivatják, 's meg intvén az adófizetőt, hogy mindenét igazán valja be, azután a' vagyonoknak elő számlálása, és a' dicalis laistromba való iktatása történik. Rendszerint a' fekvő vagyon

a' maga valóságában iratik be, mert a' helység urbaniában elő számlált quantitasokat kissébbíteni nem lehet, 's e' részben a' N. M. Királyi Helytartó Tanács igen vigyázó szemekkel ügyel fel, hanem a' többi vagyonoknak ki vallásában történnek szerfelett sok tsalárdságok. Ide lehet számlálni p. o. a' háznál lakó, adó alatt lévő személyeknek, és házi állatoknak be nem vallásat, p. o. testvéreknek, 16 esztendő t haladt gyermekeknek, szolgálknak. Ugy szinté a' fejős, heverő, és vonó marháknak be nem vallását is. Mivel tudja a' Sz. Biró, hogy más megyékben, 's tulajdon azon megye kerületjeiben is, sehól a' Facultasoknak be vallása pontosan nem megyen, sem felsőbb helyekről olyan cynosura nints ki adva, melly utasításul 's biztosságul szolgálhatna a' tökéletes összeírásra, annyira, hogy ne is kételkedhetne a' Sz. Biró a' felől, hogy a' többiek a' leg nagyobb rigorral teszik a' dicalis össze írásokat; bár jól tudja, hogy a' valló parasztok sok vagyonokat el tagadják; azt mindazonáltal el hallgatja, és bona fide csak azt írja be, a' mit be vallottak; így történik gyakran, hogy azon helységben, hol négy ötszáz adózó személy vagyon, alig megyen be 300, hol 1000 darab marha vagyon, 400 a' dicalis conscriptióba. Minekutánna a' dicalis conscriptiók az egész járásban el készültek, ezen dicalis lajstromokból, hol névről névre egy más után következnek a' parasztoknak nevei, és adó alá tartozó értékeknek fel jegyzései, summázat készittetik, az az össze adatik minden faluban hány jobbágy? hány telek? hány marha 's a' t. vagyon, 's ezek mennyi dicat tesznek a' megye szokásához képest, 's ezek a' summázatok a' dicalis summarium nevű lajstromba be iktattatnak, hol az is ki vagyon téve, minden helységnek hány dicája vagyon összeséggel, valamint az egész járás helységinek summásan. Ezen dicák summázatjáról

szólló lajstrom két párban iratik le, az egyik a' N. M. M. Királyi Helytartó Tanátsnak küldetik be olly véggel, hogy abból az az előtti és mostani esztendők között való differentiákat meg tudhassa, 's számon kérhesse, ha kevesebb dica adattatott be, mint az előtt, vagy ha ne talán valamelly telek is ki maradt volna az öszve írásból, még inkább számon kéretik. A' másik dicalis summarium a' Vármegyénél marad olly véggel, hogy a' számnevői hivatal a' hadi és házi pénztárok adóját a' dicák számához alkalmaztatva el intézze. Melly után később minden helységnek adókönyvetskéjébe az esztendei quantum be iratik. Minek utánna tehát azon adónak alapját, melly minden esztendőben ki vettetik a' helységekre, azon vallomás teszi, mellyet dicalis öszveírásokkor tesznek az adófizetők, világos, hogy az adó terhének el osztása illő arányosságban tellyességgel nem történhetik, mert minekutánna a' napnál világosabb igazság az, hogy az adófizetők be nem valják valóságos értékek mennyiségét, ugy még bizonyosabb az, hogy egyik helység a' másikra nézve a' hazugságban magát nem arányosíthatja ugy, hogy osztán az adókiivetése is illő arányosságban történhessék, 's a' praxis bizonyítja, hogy ezen procedurából sikeres orvoslást kívánó történetek következnak.

p. o. Egy helységnek sok pascuuma, jó Földes Úra van, 's a' jobbágység tehetős, p. o. mindegyiknek van 10—15 darab marhája, egy másik helységben hasonló ugyan a' telek nagysága, de rossz a' legelő, vagy a' Földes Úr a' maga juh vagy más marha seregeivel annyira el árasztja a' határt, hogy a' szegény adózó nép alig tarthat igavonó marhát is, nintsen p. o. a' gazdáknak több két ökrénél, és egy tehene sints mindegyiknek. Már ha az illyen, és gyakran egy más melletlévő helységekre be megyen a' Sz. Biro dicalis conscriptióra, és kezdi a' tehetős helységen, kér-

dőre veszi egyenként a' gazdákat, ekkor a' kinek 6 ökre, 4 tehene 's a' t. van, nem fog be diktálni többet, leg fellyebb két ökröt, és egy tehenet, 's elmarad még 12 vagy tiz, nyolcz darab marhája, 's így bának a' többi is; itt végezvén a' conscriptiót a' tisztt, el megy a' szegény helységbe, minthogy a' féltelmes embereknek is rendszerint két vonó marhájának kell lenni, be diktálja tehát a' két marháját, némellyik a' tehenét is; mert azt tsak nem mondhatja, hogy semmije sints, és így be diktálta mindenét ugyan akkor, midőn a' tehetős helységben lakó három annyit eltagadott. — Már most a' summarium ezen vallomásokon épülvén, és a' helységekre esztendőnként ki vetendő adó quantuma is, világos, hogy a' szegény Helység kéntelenítettvén marhabéli értékét egészen be diktálni, azon szerentsétlenségen kívül, hogy Földes Ura nyomorgatja, vagy a' határjok szűk, még azzal is terheltetik, hogy ő az adót sokkal nagyobb mértékben fizeti, mint azon helység, hol tehetősek a' jobbagyok; 's így történik osztán, hogy az illy szerentséttlen helységek lakossai, tellyességgel nem boldogulhatván, elkedvetlenednek, el restülnek, és szürnyü inségekben élnek, gyakran pedig szülötte helyekből ezen gazdag és boldog hazában, mint valamelly szerfelett népes, és e' miatt sok szükségekkel küszködő országok lakosai szoktak, ki vándorolnak, és más boldogabb helységekben keresnek akkor, midőn már életeknek jobb-ját a' hibás adózás miatt inségek közt küszködték el, menedéket.

Ugy vélem, ezen igaz és hív le írása az adózás állapotjának, már eddig is elégséges olly férfit, kinek ereiben 's szívében nem az elő ítéletek és egoismus genyetséges nedve, hanem tiszta egészséges vér kereng, azon gondolatra hozni, hogy az adózás tárgyaiban való jobb rendszabásokat, és igazításokat ohajtsa,

nzomban még itt alig adódott fele elő annak, melly ezen tárgyban az adófizetők sorsát szerfelett nehezíti.

✦ Következnek immár azon fogyatkozások, mellyek némellykor a' tisztviselők által tétetnek. Ezen hibák erednek vagy restségből, vagy a' |dolognak a' dicalis öszve irások, summázatok készítésének nem értéséből, gyakran alacsony bosszúálló indulatból is. A' dicalis öszve irások a' külömbféle Vármegyék statutumaihoz képest vagy minden, vagy második 's harmadik esztendőknben történnek. — Hogy az esztendőnként elő forduló legjobb, legtzélarányosabb, kétséget sem szenved; mert az adófizetők értéke minden esztendőben változik, 's így a' két három esztendőben elő forduló dicalis öszve irásoknak mennyi sok rossz következései lehetnek, ellehet gondolni; de minthogy a' Sz. Biráknak tellyességgel semmi controlleriájok nintsen, ezen dicalis tárgyakra nézve meg esik, hogy némellyek nem tsak a' rendelt időben nem teszik meg az öszve irásokat; hanem több esztendőig el mulatják, és tsupán az az előtti esztendei dicalis summáriumokat másolják le. Tudok olly eseteket, hogy tiz esztendőig sem tétetett dicalis öszve irás és summarium: tsak másolatott; holott a' helységeknek értékei szerfelett változtak. De történt a' dicalis öszve irásoknak rendellensége, melly osztán az adózásban való rendellenségeket is okozza, az által is, hogy sok tiszt, midőn Sz. Birónak választatik, tellyességgel nem értvén ezen dolgot, (mellyet tökéletesen és pontosan készíteni tudni valóban nem tréfa) szinte tsak a' régibb esztendőkről szöllő summariumokat másolgatja, mellyek az Archivumokban találatnak; — 's így, valamint feljebb érintem, az adó terhének igaz arányosítása nem történhetik, 's egyik helység a' másik felett meg terheltetik.

Harmadszor történik az adózó nép tetemes megkárosítása alatsopy bosszu állásból is, t. i. vagynak példák, hogy némelly Sz. Bíró valamelly Földes Urra meg haragudván, bosszu állásból falujára a' dicalis summariumban annyi dicát adbe a' Vármegyére, a' mennyi a' helységben nem talaltatik, 's így rendkívül nagy quantum esvén azon helységre, egészen el szegényítetik. — Ugy vélem, hogy némelly embernek fel fog a' vére háborodni, 's nemzeti gyalázatnak fogja venni, hogy ezeket nyilván valóvá tettem; azonban én az ilyen rossz vér háborújától éppen meg nem ijedek, én könyv nélkül nem beszélek, 's mindent datumokkal tudok 's fogok, ha kívántatnék, be bizonyítani. Már most tehát, ha a' dolgot ilyen fekvésben esmérem, vallyon lennék e' méltó arra, hogy a' föld hordozzon, ha ezeket tudván, nem törekedném fel világosítani azokat, kik ezen főben járó tárgyal esméretlenek, 's ne ipárkodnék nyoltz milliom adófizetőnek sorsán javítani; sőt, reményelem, hogy más hazámiai is, kik állításaimat igazaknak lenni esmerik, ezen iparkodásomat pártfogásokkal segíteni fogják, és minthogy a' hibást javítani törekedem, ezen iparkodásomat nemzeti betsületnek fogja minden józan tartani, mert azon nemzet, melly hibáját palástolja, igazítani átalja, érdemli meg a' gyalázatos titulust. Tudom azt is, hogy egy nemzetnek sinsen Polgári alkotmánya hiba 's fogyatkozás nélkül. Azért bátran kell felfedezni a' hibát, bátran hozzá fogni az igazításához, így fog nevekedni a' nemzet betsülete, méltósága, 's fényje, így fog a' boldogság virágozni nem tsak a' Paloták kárpitos szobáiban, de a' szegények füstös kunyhóiban is.

c) Az individualis repartitiokról következik immár értekezni. Individualis repartitióknak nevezik azt, midőn a' Vármegye által a' helységekre ki vetett adó quantum magok közt a' helységek lakosai közt széllyel osz-

tatik; akkor már értékeiket igazán meg valják, 's úgy osztják osztán vagyonosságokhoz képest széllyel az adót. —

Ezen foglalatosságnak végbe vitelét a'KegyelmesUrbarium rendszabásai magoknak a' Földes Uraknak teszik köteleességül. De azt alig teszik a' Földes Urak ótszazadik faluban is magok, hanem csak a' helységek Biráira bizzák, kik rendkívül való vissza élesekét követnek el; — de tudok példákat, hogy ott is, a' hol a' Földes Uraságok vagy magok, vagy tisztjeik teszik ezen nagy fontosságú dolgot 's tárgyat, többnyire véghetetlen hibásan hajtatik az végre. Némelly Vármegyékben a' Sz. Biraknak tétetik köteleességül, hogy mindenütt, a' hol az individualis repartitiót a' Földes Ur tenni el mulasztja, hajtsák végre. Hogy igen sok Sz. Biró Urak ezen igen fáradságos munkát a' leg ditséretesebb iparkodással el követik, tudva vagyon, de hogy nagy részében az országnak kevesebb figyelem fordítatik reá, a' dolog mivolta igazolja meg. Mivel magam is districtusomban ezen foglalatosságot személlyesen gyakorlom 's más helyeken is ez iránt nyomozásokat tettem, hasznos és gyenge oldalait esmerem, azért bátorkodom itten észrevételeimet elő terjeszteni.

Azonban szükségesnek látok itt még bővebb felvilágosításokat is tenni, mellyeket hogy elérhessek, szóllok előbb arról, miképen kell a' rendes individualis repartitióknak történni, 's továbbá mitsoda visszaélések uralkodnak ott, hol a' kevésbbé jártos Földes Urak, vagy annak Tisztjei, vagy pedig magok a' Birák végzik ezen főben járó dolgot. —

Az individualis repartitiónak fő célja, hogy a' helységre kivetett adónak mennyisége a' legigasságosabban oszolják el a' lakosok között értékeikhez képest. Hogy ezen cél eszközöltessék, két dologra kell főképen ügyelni: először arra, hogy értékeiket min-

denek legigasságosabban bevallják; másodsor arra, hogy a' calculusban hiba ne történjek. — A' mi az elsőt illeti, minthogy soha a' moralitás olly karra nem fog emelkedni, annyival inkább nem áll azon fokon most, hogy minden önkényesen be vallja a' maga értékét, a' repartitiot készítónak tehát ollyan tacticával kell vinni a' dolgot, hogy az igazság kiszüljön, 's a' bevallásokat pontosan tenni kénteleníttessenek a' lakosok. Melly hogy eszközöltessék, a' következő fogásokat szükséges tenni: Először öszvegyűjtetik az egész helység népe, vagy ha igen nagy a' helység vagy mezőváros, utszánként külön külön, 's midőn így együtt vagynak, eleikbe terjesztetik, hogy ezen hivatalos foglatatosság azért tétetik, hogy senki meg ne terheltessék erején felül, 's hogy ha megengedik ezt, hogy valaki adó alá eső értékének valamelly részét eltitkolja, ugyan azon eltitkolt értéknek terhe a' többiekre háramlik, különösen lehet itten controlleriát ébreszteni a' zsellérek, és telkes jobbágyok között, lehet a' zselléreknek értékre adni, hogy ha a' gazdák az ő marháik 's a' t. számát el fogják titkolni, tehát annak terhe a' szegény zsellérekre fog háramolni. Továbbá még a' lakosok között 15—20an feleskettetnek olly véggel, hogy minden kérdésre lélekesméret szerint feleljenek, feleskettetnek a' helység pásztorai is. Ezek így lévén, az egész népség jelenlétében kezdődik az öszveírás, p. o. kérdőre vétetik D. gazda, millyen telke vagyon, be iratik, hány adó alá tartozó személy vagyon, be iratik, hány marhaja vagyon, be iratik; — meg jegyezvén azomban, hogy minden kérdés után a' gazda által tett felelet igaz voltára nézve az öszve író fel szállítja mindég a' népet igazé, hogy többje nints, 's ha valamellyik tud többet, be diktálja; — illy esetben gyakran szó váltások is szoktak ki fejtődni, mellyeknek az igazságos be vallásra nézve roszt követke-

zése nintsen; mert ez által a' meg bosszantott fél a' többire rendszerint igen szokott vigyázni, hogy valamit el ne titkoljon. Midőn az őszve irás így el készült, minden gazdának be vallott értéke dikákra reducaltatik 's minden gazdának ki tétetik külön, hány dikája vagyon, 's midőn ez is el végeztetett, őszve summáztatnak az egész helység dicái, és a' quantumhoz, melly ki vagyon vetve, p. o. 1000 forint, hozzá adódván a' falu költségére meg kívántató summák is, krajtzárookra reducaltatik az egész summa, és a' krajtzárok summája a' dikák summás számával el osztatván, a' quotus meg mutatja, mennyit teszen azon helységben egy dika, mellyet meg tudván, az után minden gazda vagy zsellér után, utánna iratik a' repartitionalis laistromban, hogy mennyit tartozik azon esztendőben adó fejében fizetni; — meg jegyzésre méltó azonban, hogy sok helyett a' helységeknek vagynak jövedelmei p. o. regalékból, vagy a' falu rétjén termett szénából, ezen jövedelmeket tehát, mellyeket előre is meg lehet körül belől határozni. hány Rftokat fognak tenni, ki kell huzni az adó summájából, hogy azt az előljárók el ne gazdálkodják. — Úgy vélem olvasóim között léssen olyan, ki ezt fogja mondani: mind ezen fogások elégtelenek arra még is, hogy az adó alá eső értéknek valóságos mennyiségét be valják a' helységek adófizetői; — 's állításaikat talán azzal fogják támogatni: hogy mit el nem követtek a' közelébb mult időkben az országot őszve író Urak? még is igen sok helyen melly rútil ki játszottak. — Azonban azt felelem ezen ellenvetésre, hogy ezen két őszve irásoknak következései között in praxi igen nagy különbség vagyon 's éppen ezen különbség, 's ezeknek be hatásai okozzák azt, hogy az Individualis repartitiók esetében az effectivus statusnak pontos be vallását, ha az első esztendőben nem is, midőn talán ez valahol

kezdődik, de a' következendőkben bizonyosan el lehet érni. Ugyan is a' Portalis öszve írásoknál immediate semmi factum sem következik, mellynek behatása lehetne a' lakosokra; azon távolabbi kinézeseket és józan tzelokat pedig, mellyeknek tekinteteiből a' Portáknak öszve írása tétetik, a' közönséges ember fel nem tudja fogni. Továbbá, az több esztendőök után egyszer történik, és a' Porták öszve írásai nem is tétettek illy fogásokkal, a' mellyek itt javasoltatnak. Hogy ha a' még egyszer vagy több ízben történhető Porták öszve írása illy móddal fordulna még valaha elő, mint ezen leg utolsó történt, nem fog ártani be tenni a' Conscriptorok Instrucliójába, hogy midőn a' vallasra rendelt parasztokat a' dolgozó szobába behivatták, a' Conscriptor Urak zárják be az ajtót, és a' kultsot tegyék zsebekbe, mert most ezer meg ezer esetek voltak, hogy fel esküdtvén a' vallasra rendelt parasztok, ezek közül egy kettő ki illantott, más jött be kívülről ki nem esküdött, 's ez lett a' Szószólló, 's le tett hit alatt gondolt valomást reménylven be irni a' Conscriptor Urak, meg nem hitelt embernek hazugságait irták be valóságos igasság helyett. Az Individualis Repartitiok tehát egészen más Categoriába jönnek, és a' mi itt az igaz bevallást eszközli az, hogy a' mint be vallották értékeiket, a' Calculus meg tétetvén, azonnal reá is vettetik az adófizetőkre az esztendei adó terhe, 's ekkor mi történik? az hogy által látják azok, kik elnézték valakinek eltitkolni valamely részét értékének, hogy ugyan azon eltitkolt értéknek terhe ő reájok háramlik, 's ennél fogva máskor magokat nem fogják meg károsítani engedni. Ez a' fő rugó, melly a' tzelt eszközli. Én magam is valék illyen esetben, midőn Districtusomban első esztendőben helységről helységre tettem az Individualis Repartitiót. Minden fogásokat el követvén, mellyeket feljebb érintettem, még is az említett helységben több

gazdák néhány marhák híjjával vallották be értékeiket, 's a' zsellérek, noha azt tudták, elhalgatták; mert nem gondolták mi lesz a' következés. Minekutánna az adót a' fentebbi mód szerint ki vetettem, 's mind egyiknek külön külön rováson is ki adattam, ki mit fog fizetni, észre vették magokat a' zsellérek, hogy nékiek a' telkes emberek ökreinek el palástolása károokra van, egy hét mulva bé jöttek hozzám a' zsellérek, és ki vallották hibájokat, 's kértek, hogy igazitanám meg a' Repartitiot; de hogy annál nagyobb be nyomást okozzak jövedőre nézve, kívánságokat nem tellyesítettem, 's mintegy büntetésképen (magok okozván magoknak a' bajt) a' terhet rajtok hagytam, a' Birákat és gazdákat pedig meg dorgalván, jövedőre nézve érzékenyebb büntetés terhe alatt eltiltottam az illetén tsalárdságtól. A' következő esztendőben egy hajszálnyi sem maradt ki az adó alá tartozó értékekből.

Igen meg jegyzésre méltó dolog, hogy azon kerületekben, hol először tétetik az Individualis repartitio a' meg irt igasságos mód szerint: az újra kikeresett Dicák állapotja világosan meg mutatja, melly szörnyűképen meg vagynak terhelve némelly Helységek a' többiek felett. Ez természet szerint onnan ered, hogy egyik Helység, a' mint már feljebb is megjegyeztem, többet eltagad mint a' másik a' Dicalis Conscriptiokor. Én tudok példákat, hogy több Helységeknek a' Vármegye által kivetelt quantumait az értékeknek Individualis Repartitio alkalmával való igasságos össze írása után újra Dicákra reducálván, sehol egyenlően a' Dicák Summái nem ütöttek ki, sőt igen különböztek egymástól. Tudok példát különösen két faluban, mellyek határosok valának, hogy egyikben a' Dica 2 Rftra ütött, a' másikban hatra, 's így ha egyik Helységben 10 Dicányi értéke vala a' parasztnak 20 frtot fizetett, ugyan annyi értéktől a' másik faluban 60 Rftotkat kel-

lett fizetni. Ezen Helység lakosai igen industriosusok, még is 3000 pengő Rft. restantiájok vagyon, amazoknak pedig Supererogatumok. — Szóval, sehol a' hol a' közönséges mód szerint tétetnek a' Dicalis Conscriptiok, a' tehernek egyenlő viselése nintsen, 's többnyire igen nagyok a' Differentiák, és a' szegény adozó nép a' hibás praxisnak áldozatja.

+ Szóllok immár azon visszaélésekről, mellyek akkor történnek, midőn az Individualis Repartitiókat vagy a' Földes Urak magok, vagy Tisztjeik, vagy pedig a' Birák magokra hagyva teszik. Nem állitom azt ezennel, hogy a' Földes Urak vagy Tisztjeik sehol sem teszik jól az adó ki vetését; de állitom, hogy többnyire a' hol azt magok teszik, nagyobbára hijjánosságokkal, 's fogyatkozásokkal tellyesek. Fő hijjánosságok abban áll, hogy gyakran a' Földes Urak, 's Tisztek sok olyan embereket, kik adó alá tartoznak, ki mentenek az adó alól, és mások viselik helyettek méltatlanul a' terhet. Továbbá rendszerint Dicára nem dolgoznak, az az nem alkalmaztatják azon mértékhez az értékek betség, mint a' hogy azt a' Vármegyék ki dolgozták; hanem arbitrarie állapítják meg, p. o. egy ló legyen egy forint, egy fej két forint 's a' t. melly által gyakran vagy a' zsellérek, vagy a' jobbágyok meg nyomattatnak. 3szor. Gyakran az Uraságok 1 Tisztnek többet engednek falu költségére, mint a' mennyi illenék. + De legtöbb hibák történnek akkor, ha a' Helységnek Biráira 's Notáriusaira hagyatik ezen föben járó munka, rendszerint ezen esetekben nehány jól ki tanult hitesek hajtják azt végre a' Notariussal a' szegényebb sorsúaknak kárával, és szinte nem Dikák alá veszik az adó alá eső értéket, hanem csak önkény szerint állapítják meg, mitől mennyit kell fizetni. Minthogy a' hites személyek telkes emberek szoktak lenni, azon értékekre, mellyeket ők birnak, keveset; azokra pedig, mellyekkel a'

zsellérek is birnak, sokat vetnek ki. P. o. a' fejre mindég több forintokat vetnek, és a' tehénre, mert ezekkel a' zsellérek is birnak, a' föld 's rét többnyire semmibe sem vétetik, és a' vonó marhák közül is el hagynak egy párt, azon oknál fogva, hogy a' gazda ugy is futrást fizet, és forspontra jár; mintha a' futrás és forspont bére meg nem térítették, és a' többi vonó marhára is szerfelett kevés vettetik; — innen ered, hogy ilyen helyeken a' zsellérek, kik alig birnak valamit, majd annyit fizetnek, mint a' telkes gazdák. Továbbá illy helyeken a' Birák senkitől sem tartván, igen sokat vetnek ki falu költsége fejében, mellyből a' Hitesek egész esztendőn által dobzódnak, sőt gyakorta a' behajtott summákat is el költik. A' behajtott pénzek eránt semmi Controlleria nintsen, a' ki beszedi a' pénzt, az semmi nyugtatót sem ad a' fizetőnek; hanem a' beszédőnél lévő nagy rovásról, mellyre fel vagyon vágva kinek kinek tartozása, le vág annyit, a' mennyit a' fizető beadott adófejében: de minthogy a' rovás a' beszédőnél marad, ismét vághat fel a' rovásra a' mennyi tetszik (melly iránt elégszer tétetnek panaszok). Némelly helyeken a' Termesztményben p. o. futrásban tett fizetéseket szinte rendbe nem tartják, azzal dévajkodnak, 's tudok olly Helységet, hol fel sem is vágják a' futrást adónak, mit adott; hanem marad az egész falu javára, 's bonificáltván később a' Vármegeye által, azoknak részére is háramlik a' javítás, kik egy szál szénát, egy szem zabot, vagy rozsot sem szolgáltatnak. Némelly Mező Városoknak vagy Helységeknek vagy szénájok vagy rozsok kevés teremvén, illy esetekben a' Katonaságnak adandó futrást kész pénzen veszik be a' Birák, 's előre repartitíókor gondolomra vetik hány száz Rft. fog kelleni futrás vételre, valamint ezen summákkal, ugy a' vétel alkalmával is többféle káros visszaéléseket követnek el. Gyakran a' Birák magokra ha-

gyatván. a' quantumot ki sem vetik egészen; hanem egy részét elhagyják, mellyből sok restantiák erednek; sőt tudok olyan példákat is, hogy a' felvigyázás hijánossága miatt egész esztendei adók is elmaradtak a' nélkül, hogy repartialtattak volna. De nem lehet azon ezerféle fortélyokat, és visszaéléseket eléggé kimagyarázni, mellyek ezen tárgyban a' szegénység nagy kárára tétetnek; megjegyezvén azonban, hogy igen sok olyan helységekben is, hol a' Földes Uraság gondviseletlensége miatt a' Birák magokra vagynak hagyva, igen jó rend uralkodik; azonban hogy sokkal számosabban nyögnek a' visszaélések terhe alatt, kétséget sem szenved.

Hogy ha valaki azon patrioták közül, kik a' szeretést szeretik, 's az amabilis confusioiban keresik a' constitutio rendithetetlen oszlopát, megtalálna neheztelni hiv előterjesztésemért, megjegyezvén azt, hogy az előadottakat nem könyv nélkül hoztam elő, hanem ezer és ezer példákkal erősíteni akár melly pillantásban kész vagyok, kérem az ilyen amabilis confusio hősét, kapjon tollhoz, 's győzzön meg engem, hogy a' tisztaság, az igasság, a' rend veszedelmet, 's nyomába jövén ezeknek, egy illy generosus nemzet, mint a' millyennek mi fiai vagyunk, miként szenvedhesse illy rendetlenségeknek további uralkodását, mutassa meg azon törvényt a' törvénykönyvből, melly az illy visszaéléseket jóvá hadja. Nyissa fel a' keresztény vallás szent törvényeit magában foglaló szent irást, 's ítélje meg e' szerint, valljon van e' az amabilis confusio illy gyümöltseiben igasság és felebaráti szeretet. Végre nézzen az egek kárpitjára, 's tekintse meg a' millio tsillagok lételet, állását, a' ditsó természetnek uralkodását, vizsgálja meg, hogy ezen megfoghatatlan nagyságu alkotmány mért áll fel olly erősen 's olly diszesen? azért; mert mindenben rendet

alkottak be a' Mindenható' hatalmas kezei. Valóban csak akkor fog kedves Hazánk kebelében minden erősen állani, akkor fog uralkodni a' boldogság, ha a' rendetlenséget meg nem szenvedjük; hanem az észrevett hibát orvosoljuk. Azért teremtett benünket szabad valósággá, azért alkotott eszet agyvelőnkbe, érzéseket szíveinkbe, lelki esméretet kebelünkbe a' Mindenható, hogy mindenben az igasságot keressük, a' rendet eszközöljük. Igaz, hogy vagynak természet játéka is, mellyek gyakran a' jó rendet megrontják, kárt, 's zavart okoznak; a' polgári életben ezeket leginkább az érzéketlen szívűekben, lelki ismérettel nem bírókban találjuk fel. Azonban a' józan felvilágosodás a' természetnek illy káros játékain nagy részben erőt tudott már venni. Mit nem gondolt ki a' Frankliu elméje, midőn a' menykő hatalmas erejének megzabolázását felfedezte? Legyetek tehát figyelmetesek Hazafiak! Könnyítsük a' szegény és sok terhck alatt nyögő adófizető nép sorsát bölts rendszabásokkal, mellyeket az előítéletek, lelkiesméretlenség 's a' t. vad tsapásai ezentúl meg ne ronthassanak; hanem kén-telenítessenek nem ártva lesikámlani azokon, mint az ég tüzeinek hatalmas ereje a' Franklin remek találmányán.

§. 3.

Mitsoda módokkal lehetne az adó alá tartozó értékeknek tökéletes összeírását eszközölni — 's ha ez történhetnék, mitsoda jó következései lennének? —

Ezen nagy fontosságú tárgyat a' lehetőségig tökéletesen eszközölni, a' Státus dolgaival gondolkodni szeretők honnunkban vagy lehetetlennek, vagy véghe-

tetlen sok nehézségekkel járóknak gondolják; én azonban ezt igen könnyen végrehajthatónak itélem, de hogy a' mostani bánás módon nagy változást kellene tenni, kétséget sem szenved. Nem annyira szükséges ujjíásokat tenni, mint inkább a' régi szokásra vissza térni, és azt sikeres fogásokkal gyarapítani. — A' tzel elérhetése két dologtól függ vélekedésem szerint; az egyik az, hogy az adófizető kéntelenítessék el nem tagadni vagyonát; az öszveiró Tiszt pedig kéntelenítessék serény, pontos és ügyes lenni. Hogy ha ezek eszközöltetnek, a' jó rend, az igasságos és egyenlő teher viselés bizonyosan lábra fognak állani, 's folytatván a' tzelra vezető fogások, folyvást is virágozni.

A' mi az elsőt illeti: Hogy t. i. az adófizető kéntelenítessék értékeit bevallani. Lehetne ezt ugy eszközölni, hogy ha a' dicalis öszveirásoknak a' mostani módja, és a' jól elrendelt individualis repartitíóké egybe olvasztatna, az az, azon dicalis öszveirás szerint tétetnék az individualis repartitio is, mellyből a' summarium, az az, azon iromány, mellyből a' Vármegye a' helységekre kivetí az adót, készítették 's maga az öszveirás történnék azon fogásokkal, mint az individualis rapartitíokat elő adtam. Mi történnék ez által? az, hogy azon szegények, a' kiknek egyebek fejeknél adó alá eső vagyonok nintsen, tartanak fel a' tehetősebbek ellen a' controlleriát; mert ha ezek elhalgatnák amazoknak hazug bevallásaikat, ő reájok véghetetlen sok teher hárarnálnék. De lehetne más móddal is még a' controlleriát ébresztetni, mellyről alább lésszen szó. Ez még tsak egy világos theoriai principium; de hogy lehessen azt valósággá tenni, mítsoda practicus fogásokkal végre hajtani, alább fogom elő adni; most még elébb szóllok arról, hogy miként lehetne az öszveiró Tisztnek pontosságát eszközölni. Felelet, ugy: ha az öszveiró Tisztekre nézve is controlleria

állítatik fel, és büntetések azon esetre, ha restek, kötelességeket meg nem teszik, és harmadszor úgy, ha minden Tiszti választás után az új Szolga-Birá, Esküdtek a' dicalis és egyszersmind a' popularis öszveírásoknak summázatoknak elkészítésére nézve, egy már ezen foglalatosságokat értő Tiszt által gyakorlatatnának, mert valóban azt kívánni sem lehet, hogy egy új Tiszt ezekben próba nélkül jártos lehessen, hogy pedig magától a' köz jó kárával tanulja meg a' dicalis irományok készítését mint most, ellenkezik azon kötelességgel, mellynél fogva az adózó népet védeni tartozunk. Négy öt napi tanítás után mindenkiben járatosságot lehetne szerezni. —

A' mi a' controlleriát illeti: szükséges lenne, hogy soha magában a' Szolga-Biró ne conscribáljon; hanem mindenkor rendeltessék mindenik Kerületben a' Vármegye által még egy Tábla-Biró is, még pedig olyan, kinek azon járásban sem lakása, sem birtoka nintsen. A' mi a' büntetést illeti: ha valamely Szolga-Biró, vagy ilyen egész öszveíró Deputatio tsalfalkodnék, 's kevesebbet írna be, mint a' mennyi érték találta-tik a' Kerületben, hivatalaiktól fosztassanak meg, sőt még árestom büntetéssel, és az okozott kárnak megtérítésével büntettessenek, mint olyan bünösök, a' kik az ország fő céljai ellen vétének, 's a' törvényt a' mások igasságtalan megterhelésével egybe kötve gázolják öszve. Hogy ez némelleyek előtt igen kemény dolognak látszhatik, gondolom; de nézzék meg tsak régibb törvényeinket, a' hol az illy esetekben a' betsületnek, jószágnak, sőt életnek elvesztése alatt tartoznak a' kiküldöttek igaz öszveírást tenni; sőt ilyen forma büntetéseket kellene szabni azon Földes Urakra is, kik a' normális rendelések szerint való öszveírásokat akadályoztatnák, vagy az adófizetőket unszólnák hamisan vallani, hamisan esküdni.

Most tehát magokról a' practicus fogásokról szö-
lok, mellyeket a' következendőkkel gondolnék elér-
hetni.

1-ször Azon rendelése az Urbariumnak, mellynél fogva az individualis repartitióknak tétele a' Földes Uraknak tétetik kötelességül, minekutánna a' tapasztalás bizonyítja, hogy ezeknek gyakorlását magok a' Földes Urak nagyobbára abba hagyták, ezentul kötelességekhez ne is tartozzék, annyival is inkább, mivel ezen foglatosság az adózás tárgyához tartozik, és így inkább a' Publicumot illeti, mint az egyes birtokosokat, különben is minden birtokosnak, valamint az ország gyűlésén képviselői által, ugy a' Vármegyék gyűléseiben is a' maga személyében szöllőja lévén ezen dologban. De szükséges azt megszüntetni azért is; mert ezen mostani rendszabásnak maradása mellett a' jó tzélt elérni lehetetlen.

2-szor A' természetben való dicáknak mennyiségét állapítsa meg az ország gyűlése, ne a' Megyék tet-
szések szerint p. o. egy fej tegyen e' egy dicát vagy kettő, négy ló e' vagy hat, 4 köblös föld e' vagy több? alkalmaztassa a' Vármegyék geographiai fekvéséhez 's a' t.

3-szor Kineveztetvén a' Tek. Vármegyék gyűlései-
ben a' Conscriptióra rendelendő Tabla-Biró, valamint hajdan is tétetett a' törvénykönyv bizonsága szerint, 's ezen hivatalos foglatosságnak a' legnagyobb pon-
tossággal való vitelére nézve a' járásbeli Szolga-Biró-
val és Esküdtel együtt esküttessenek fel, 's kimenvén a' helyszínére, a' következendő móddal folytassák hiva-
talos foglatosságaiikat. u. m.

4szer Az egész Helység népe, vagy ha az igen nagy, tsak uttza számra a' népség egybe gyűjtetik, minthogy pedig a' parasztok között ez a' restség miatt pontosan nem történik, az egybegyülekezéskor neveik

a' lakosoknak fel olvastatnak, 's a' ki makatsságbul 's restségbül meg nem jelenik, meg büntetetik tsekélyebb testi büntetéssel. Egybe gyülvén a' közönség, elejekbe kell terjeszteni, melly nagy igasságtalanság legyen, ha valamelly adófizetőnek többet kell fizetni, mint a' mennyiben őtet a' teherviselés illetné; már pedig akkor, ha valaki vagyonát eltagadja, az eltagadt vagyonra eső teher a' többinek nyakára háramlik. Továbbá az ország tzélja is azt kívánja, hogy minyájan illő arányosságban viseljék a' terhet, mellyet másként eszközzeni nem lehet, ha tsak minden be nem valja értékét, és így vigyázzanak a' többiek is, midőn valloást teszen valaki, nem tagadja e' el értékét. Szükséges lenne ezen alkalmatossággal közönségessé tenni azt is kivált az első próbatételkor midőn még következtetését nem tudják, hogy ezentúl a' fejenként való kivetés is azon vallomás és öszve irás szerint fog tétetni, mellyet az öszve író Deputatio előtt tesznek, 's ezentúl a' későbbi kivetés eltöröltetik. De hogy annál nagyobb legyen a' Controlleria, és az adó alá eső értékek bevallása, lehetne törvény által meg állapítani azt is, 's közönségessé tenni a' nép előtt, hogy a' ki valamijét eltagadja, 's más bejelenti, azonnal valami pénzbeli jutalom adassék annak, a' ki a' bejelentést tette, és ezen jutalom az eltagadó vagyonából exequáltassék, a' ki tagadása által a' többieket megakart a' károsítani. —

5ör Végre hajtaván a' fent irt móddal a' dicalis öszve irás, ezen öszve irást két párban lenne szükséges le írni, az egyik a' Sz. Birónál, a' másik a' Helység ládájában maradván. A' summariumot az öszve író Deputatio el készítvén, be adja a' Vármegyének, hol a' Dicák számához alkalmaztatott ádo kivettvén, 's fel jegyeztvén a' summariumba, az ísmét ki adatna a' Deputationak. Ugyan ezen Deputatio ísmét öszve jö-

vén, már csak a' Calculus volna hátra, melly igen hirtelen meg tétethetik, 's a' több rendbeli írásoknak könnyebb móddal lehető meg tételére nézve a' Helységek ügyesebb Notariussait is a' munkára lehetne venni. Ekkor a' Deputatio elő vévén a' Dicalis Laistromokat, hol mindennek személyesen be vagyon iktatva érteke, a' Vármegeye számvevői hivatala által ki dolgozott kész pénzbeli Dicák summája, kinek kinek értékéhez alkalmaztatva, be iratnék, és a' Deputatio a' Biráknak ki adná a' Laistromot, hogy annak értelme szerint osztassék ki kinek kinek esztendei adója, hozzá adván a' quantumhoz azon Summákat is, mellyeket a' Deputatio a' Falu költségére elegendőnek tart. — A' kiosztásra egyéb eránt köteles lenne a' Sz. Biró szorosán felügyelni, hogy végre hajtassék, sőt hogy tökéletes legyen a' Biztosság a' rendre nézve a' minden esztendőnként elő forduló ujj összeírásokkor, azaz előtti esztendei Laistromok vizsgáltsanak meg, mellyugy történhetnek legsikeresebben ha az adófizetők közül többen szólíttatnának fel, mit 's mennyit vetettek ki reájok a' Birák? 's ezen vallomást a' Dicalis Laistrommal, melly egyszermind a' repartitiot foglalja magában, combináltatván, az igaz vagy igazságtalan bánás mód ki világosodnék, 's az utolsó esetben a' befolyó Birákat a' leg keményebb büntetésekkel kellene el rettenteni a' máskor is történhető tsalárdságtól. Ugyan ezen alkalmatosságokkal lenne szükséges a' Biráknak számadásait is legszorosabban meg vizálni, melly foglaltosságra a' helybeli Földes Urak is meg hivatathatnának. Sőt a' Dicalis össze írásokkor és Repartitioikkor lenne szükséges a' communitások ladájának vagy Archivumainak Elenchusát is meg vizálni, hogy valjon az előljárók közül nem sikkasztották é el valakik a' communitást illető hasznos okleveleket. Hány ezer példák vagynak a' Hazában, hogy sok virágzó communi-

tásokat egy rossz lelki esmeretű Notarius, egy Uraságának hizelkedő, 's a' Közönségek boldogítását irigylő Uradalmi Tiszt, vagy magok némely Egoismus által lelkesített Földes Urak is alnok utakon ok leveleiktől meg fosztván, később szabadságaikból is kiforgatták.

6or Szükséges lenne a' fent irtakon kívül a' Helységek ládáit leg alább egyszer egy esztendőben bizonytalan időben All Ispányi hatalommal fel ruházott Tabla Birákkal meg vizgáltatni, azaz fel számolni, mennyi pénz fizettekbe az adófizetők, mennyi adatott be a' Vármegye Cassájába, mennyi találtatik az incassatornál; és ha dévajkodás sülné ki, példasan büntetni a' dévajkodókat.

7er Mivel az a' principium áll: Quid quid manus rustica colit, est contributioni obnoxium, és a' Dicalis Conscriptiokor, melly a' következő Individualis Repartitionak is alapja, mindenek és így az irtások is be irattatnak, mellyektől egy később következhető Határregulatio által el eshetnek az adófizetők. A' Dicalis Conscriptiok és Summáriumok Laistromainak oszlopait (columnait) tehát egyel szaporítani kellene, melyben az irtások mennyisége iktattatna be, és külön lennének a' postfundualis földek feljegyezve.

8-szor Mivel a' kiküldött Tabla-Biráknak mérsékelt napi bért adni kellene, hogy e' részben semmi költség szaporítás ne történjen, én azt tapasztalván, hogy egy nap 35 telkes embereket 's ugyan annyi zselléret a' fentebb megírt formalitásokkal is, minden értékeknek bévallásait ide értvén, öszve lehet írni, lehetne ennél fogva a' Diurnumok fizetésére nézve a' szerint a' cynusurát venni. Lehetne a' dicalis és popularis summariumok készítésére, (mert dicalis Conscriptiokor a' popularis is legalkalmasabban történhetne;) 3 napi diurnumot resolválni. Ugy szintén a'

Conscriptiokor a' Birákkal teendő esztendei számadá-
soknak megtételére egy napi diurnumot rendelni ; meg-
jegyezvén azonban , hogy a' Szolga-Birák 's Esküdtek
semmi napi béreket , mint esztendei honorariummal
felruházott Tisztek , nem kapnának. Meg lehet , némel-
lyek azt fogják mondani , hogy ezen diurnum fizetés
egy új teher , de ezek alkalmasint megfelejtették ,
hogy illy hasznos pontosságot eszközlő hivatalos fogá-
sok nélkül lévén most a' manipulans személyek , ezer
annyit vesztegetnek el esztendőnként az adófizetők ro-
vására.

9-szer Azon Kerületekben , mellyek igen szélesen
ki vagnak terjedve , rendszerint honorarius Szolga-
Birák is szoktak lenni. Illy helyeken tehát a' conscri-
báló Deputatio kétfelé is dolgozhatna , 's a' honora-
rius Szolga-Biró is folytathatná esküdt társával és a'
kirendelt Tábla-Biróval a' fent megirt mód szerint az
összeírást , 's végeztetvén a' Conscriptiok ugyan azon
Kerületre nézve mind a' két kiküldöttség öszve ülven ,
így készítenék el a' summariumot.

10-szer Szóllok még arról , mellyet ugyan már
fellejebb is érintettem egy kevéssé , hogy miképen tör-
ténnek most a' fizetések a' helységekben , és miképen
quietáltatnak a' fizetők , 's mitsoda jó rendszabásokat
lehetne ezen tárgyra nézve tenni. Ez háromféleképen
történik. — 1-ször ott , hol az irás tudás el vagon
terjedve , minden adófizetőnek külön portiós könyvets-
kéje vagon , mellybe a' repártitio után beiktattatik , ki-
nek mi a' quantuma , és midőn az Incassátorhoz viszen
pénzt adója fejébe , ugyan annyi irattatik be könyvé-
be. 2-szor Történik ugy , hogy a' mint a' házak fe-
kűsznek sorba egy vagy több hosszú rovásokra minden
gazdára külön felvágatik hány forintot tartozik fizet-
ni , 's valahányszor fizet , annyit a' mennyit beadott , a'
rovásról annyi summa levágatik , de arról , hogy mit

fizetett, semmi nyugtatót sem kap. 3-szor Történik úgy, hogy pár rovás tsináltatik, ezen pár rovásra vágatik osztán reá, mennyit tartozik az adófizető fizetni, melly pár rovásnak fele az Incassatornál; fele pedig minden gazdánál (t. i. kinél kinél az őtetillető) vagyon, és valahányszor fizet valamit adó fejébe az adófizető, rovását is el viszi magához az Incassatorhoz, és öszvetéttévé a' másik felével, melly az Incassatornál tartatik, annyi summa vágatik le rólla, a' mennyit fizetett. A' rovásnak egyik oldalán a' forintok, másikon a' xrok szoktak felróva lenni. —

Hogy ott, hol az irás tudás divatban van, az első mód legjobb, kétséget nem szenved: de ott, hol a' köznép irást nem tud, a' 3-dik mód sokkal többet ér; ugyan is számos példák bizonyítják, hogy az irás tudatlan embernek némelly álnok Incassatorok kevesebbet irnak be, mint a' mennyit fizetett; — a' páros rováson látja, mennyi van felróva, látja, mennyit vágott le az Incassator, 's felét a' rovásnak magához vévén 's haza vivén, biztos abban, hogy őtet meg nem károsíthatják, sőt otthon a' falon fityegvén a' tartozást mutató rovás, az ösztönözi az adófizetőt, hogy minél inkább igyekezék terhétől szabadulni. — A' 2-dik mód olly tökéletlen, olly veszedelmes, hogy annak eltörlését eszközölni szükséges. A' futrás adásról szinte rovások tartatnak, vagy könyvetskéek. Erre nézve is azt jegyzem meg, a' mit fellejebb, t. i. ott, hol az irás tudás divatban van, tartassanak futrás könyvetskéek, a' hol pedig nints, párrovásokra vágattassék a' tartozás 's a' t. Azon Cummunitásokban pedig, hol az adófizetők nem adják természetményben a' futrást, hanem kész pénzt fizetnek, 's azon veszik azt be a' Birák, szerfelett vigyázni szükséges a' számadásokra, mert illy helyeken rendszerint nehány betanult 's avatott Hitesek gyakran nagy dévajkodásokat követnek el. —

Ugy vélem, midőn ezen értekezéseimet elolvasandja némelly, fel fog ellenem háborodni, 's azt fogja kiáltani, hát hol van a' fidedignitas, nints szükség a' dicalis Conscriptiókat controllerisálni, világos sértés a' Szolga-Birák hitelében kételkedni 's a' t. Ezén tüzes ellenvetésekre én egész tsendességgel felelem, hogy mindent a' mit írtam, történt dologra állapítottam, 's így a' felelettel kész vagyok, akár mellyik pillanatban. Egyéberánt megjegyezvén még azt is, hogy én a' Szolga-Birói hivatalt sem tarthatom többnek, mint más hivatalokat, 's ha amaz az igasság, hogy elég a' fidedignitas magába is, úgy illő lesz azon hivataloktól, mellyek Controlleria alatt vagynak elmozdítani szinte a' Controlleriát. Ha a' Szolga-Birói hivatal a' nélkül el lehet, miért ne lehetne p. o. perceptori hivatal is; számadásaikat tehát ne vizsgáljuk, bizzuk reájok a' Cassákat; hiszen olyan fidedignitást kívánhatunk tőlök, mint a' Szolga-Biráktól, ők is megesküdtek, 's miért is ne lehetnének olyanok, mint amazok? a' mit be adnak a' Cassába, a' mivel beszámolnak, hidjük el, hogy minden úgy vagyon. Ha tehát a' perceptori hivatalra nézve a' Controlleria, a' szoros felvigyázat, melly az adó summáival foglalatoskodik, szükséges, szükséges valóban a' Szolga-Birói hivatalra nézve is, melly az adó summáit termő élő fának gyökereivel foglalatoskodik, 's ollybá tartom az adó summájára szoros gondot viselni, az öszveirásokkal 's individualis repartitiókkal keveset gondolni, mintegy élőfa gyümöltseire igen gondosan vigyázni fel, a' termőfára 's gyökerére pedig keveset ügyelni. Sőt valóban megérdemlené ezen igen nagy fontosságu tárgy, hogy a' Fő Ispányok is minden esztendőben köteleztetnének legalább egyszer Vármegyéikben egy két helyütt a' faluk ladáit megvizálgálni, az adózók summáit, a' repartitionalis lajstrommal, melly egyszersmind a' dicalis

Conscriptiót is foglalná magában, öszve hasonlítani, a' készpénzeket, erogatiók jegyzeteit megtekinteni. Sőt méltó lenne, hogy a' törvényhozó test ezen nagy fontosságú tárgyra fordítván figyelmét, ezek eránt minden illető hivataloknak instructiót készítene, mellynek gyepelőjét a' kormány maga mindenkor huzóssan tartván, ez által határ tétetne azon igasságtalan teher viseléseknek, most a' rendszabások fogyatkozásai, a' hivatalbeliek vagy szorgalombeli, vagy értelembeli hibájok miatt okoztatnak. *)

*) Ez alkalommal légyen szabad megérintenem azt is, hogy különösen ilyen Hazában, hol a' Constitutio igen böls rendszabásainál fogva a' Hivatalok gyakran változnak, véghetetlen szükséges lenne, hogy minden Megyés hivatalokra kimerítő Instructiók készítettének, és azok az ország gyűlése által is erősítettének meg. Valóban ez igen nagy fogyatkozás! melly tsekély insurrectiók vagynak néhol, hogy ha az új Tiszt elolvassa, esméretei inkább tsonkúlnak mint gyarapodnak, még is ügyességet, pontosságot kívánunk Tisztjeinktől, 's olyan ismereteket, mellyek az oskolákban sem tanítatván, azokról hivatalba léptekkor is, még csak jó utasításokat sem olvashatnak, hanem botlások bakok után jönnek be egy pár esztendőök mulva azon kerekvágásba, mellybe egy jó utasítás elolvasása, egy két héti próbatétel után be kellene jönniök. —

Szólok immár arról, mitsoda következéseket lehetne várni, ha javallatim, mellyek még igen sok tzelra vezető jegyzetekkel gyarapíttathatnának, szokásba vetetnének. Legfőbb következése lenne az, hogy jövődöben a' portákat a' lehetőségig tökéletesen lehetne öszve írni, mert a' legutolsó porták öszveírásakor is a' dicalis summariumok jegyzetei szolgáltak nagy részben utasításul; de mivel magok ezen dicalis íróványok fogyatkozásokkal tellyesek valának, a' reájok

épített munkát sem lehet tökéletesnek állítani, 's tsu-
pán azon helységekben tétethetett jól az összeírás, hol
azt hitték az adófizetők, hogy majd ha mindeneket be-
valják, a' Földes Urak kényszerítettetni fognak több le-
gelőt adni, sőt valának helységek, hol két annyi mar-
hát is be vallottak, mint a' mennyi valósággal birto-
kokban vala. Hogyha a' dicalis Conscriptiók szerint
esne az adó kivétele is, mint fellyebb említém, ez
magok között a' lakosok között is azon Controlleriát
ébredzené fel, melly uralkodik ott, hol az individua-
lis repartitio rendesen tétetik, 's ezen dicalis össze-
írások, és egyszersmind repartitók is a' falu ládájá-
ban a' Vármegyék felügyázása alatt tartatván, sőt a'
Vármegyék leveles táraiban is; az országos összeírásra
kirendeltettek ezeket elő kérvén, ez által a' hazugsá-
goknak, az adófizető nép hamis esküvése, és ravasz-
kodás által való további characterbeli megromlásának
határ tétetnék, 's igazán egyenlően osztathatnék el az
adó terhe a' Vármegyék között. Mégjegyezvén azon-
ban, hogy értekezésem folytában előhozott bünteté-
seknek nem csak írva kellene lenni, hanem pro re nata
azt a' legszorosabban végre is hajtsam. Az illy szoros
és igazságos összeírások eszközölhetnék azt, hogy a'
Vármegyékben is egyik Kerület a' másik felett, a' Ke-
rületekben egyik helység a' másik felett, és a' hely-
ségekben egyik adófizető a' másik felett szerfelett meg-
róva nem lenne. Így lehetne eszközölni azt, hogy a'
restes Tisztviselők is pontossághoz és serénységhez,
az adófizetők pedig egyenességhez szoktattatnának.

De nagy haszna lenne az értékek tökéletes össze-
írásának még az által is, hogy így a' futrást, a' Vár-
megye munkáját, a' Járásokra nem arbitrarie vetnék
ki a' Vármegyékben, hanem a' Járások igaz erejéhez
alkalmaztatva. Sokszor a' futrás javításának summája
nagyobb, mint a' piaci ár, sokszor kevesebb. Termé-

szetes tehát vagy kára, vagy haszna vagyon belőlle az adófizetőknek, mellyekből hogy egyenlően részesüljenek, az igasság kívánja. Most ez arbitrarie megy nagyobbára, 's rendszerint midőn a' repartitionalis tanácskozás történik, azon Szolga-Biró, ki nagyobb ékesen szállással bir, járásán sokat könnyít, de hogy? úgy hogy az övéinek terhét a' másik járás méltatlanul viseli. Így vagyon a' dolog az úti munkával is, mintha az úton való dolgozás pénzibe nem kerülne a' szegény embernek; ebben is a' munka proportiója nagyobbára arbitriumon alapul, melly hogy egyik járást károsít, midőn a' másiknak kedvezhet, kétséget nem szenved. En úgy vélem, az úti Commissariusnak szinte olyan diariumot kellene tartani, mint a' Robot diarium, 's a' Szolga-Biró jelenlétében kellene a' Birákkal a' Computust megtétetni. Sokszor az egyik helység a' munkát alig győzi, a' másik henyél. Ha úti Commissarius Uraimék szedik a' fizetéseket, dolgozzanak is úgy, a' mint az igasság kívánja. Az illy Computusokból sülnö ki, egyik járás a' másik felett mennyire vala megterhelve a' Vármegye munkájával, mellyet osztán egyenliten lehetne. Azonban hogy sok Vármegyékben ezen tárgyakban jó rend uralkodik, bizonyos; itt azonban a' nagyobb részről vagyon szó, így tehát, hogy az orvoslásra szükség van, kétséget nem szenved. —

A' mi az adófizetésnek tisztában való hozását illeti, még egy tárgy fordul itten elő, melly az ország nagy figyelmét valóban igen megérdemli. Ez abban áll, hogy ha a' porták tökéletesen conscribáltatnak is, 's ezek után egyenlően osztatik is el az adó terhe a' Vármegyékre, ez tsupán a' hadi pénztár summáira nézve történhet, de a' házi pénztárra nézve még igen nagy differentiak maradnak fel, mert egy kis Vármegyének majd olyan számos Magistrátusa vagyon, 's annyi költségei mintegy nagyobbak, 's így itt az adófizető nép igen meg van terhelve a' házi pénztár adójával. Sok

Vármegye véghetetlen hosszú, 's utait jó karban tartani igen bajos, és e' miatt adófizetői igen terheltnek 's a' t. Hogy itt is a' lehetőségig egyenlítettne a' teher viselés, mellyet azonban egészen tökéletességre vinni, merő lehetetlenségnek látszik, jónak vélném; ha a' törvényhozó test a' Vármegyék kiterjedését jobb rendbe venné, regulázni a' nagyokbul lehetne a' kicsinyekhez adni, szóval, kiterjedésekre, erejekre nézve arányosítani, hogy a' házi pénztár terheire nézve is a' lehető egyenlőség uralkodjék. Ugy is ez nem újság nálunk; ha lehetett 52 Vármegyét 46-ra olvasztani öszve, miért ne lehetne a' mostaniaknak rendetlen kiterjedését jó rendbe hozni, 's boldogságot igazságot árasztó karba helyheztenni.

V A L A M I.

Éppen végzém az adóról való értekezéseimet, 's elandalodva ülék író asztalom mellett 's tusakodtam, miként tegyek eleget kis munkám tizimjének; minden a' mit irtam eddig, az adót tárgyazza, még mást, melly valamelly félreszökés lenne a' fő tzeltől, tsak előbeszédemben érintettem, 's azon veszem magam észre, hogy N. barátom vállamra üt, 's így szóllít: mit andalogsz? hogy tudsz így elmerülni, ha nem esmernélek gondolhatnám, oly kevély vagy, másra nézni sem akarsz, mond meg minn töröd fejed? mit irtál megint? hallom a' falusi és alsó oskolák részére készített gazdasági munkád sajtó alatt van immár, 's már megint mást koholsz, Barátom! ne quid nimis! ugy segéljen meg érzi erszényed, gazdaságod, magadra vigyázz! — Barátom, felelém, éppen azért írtam 's írok még kevés ideig illy szorgalommal, hogy minél elébb lerázzam azon adót, mellyel literaturai tekintetben Hazámnak tartozom. Azután mint Romának nagy polgárai én is kis polgára Hazámnak az eke szarvához térek vissza, házam népe közt fogok egyedül élni 's a' természeti gyönyörűségekkel, munkássággal, gazdálkodással, és ha az egek kivánságimat segíteni fogják, szép summa pénzeknek öszvegyűjtésével fogom időmet tölteni, testemet mértékletes éléssel, lovaglással, hébe-korba vadászással erős és fris karba tartani, — tollamat pedig barátom az örök nyugalomra le-teszem, had rosdásodjon, had pókhálosodjon, mint az a' kard, mellyet egykor a' vitéz tehetése szerint forgatott Királya 's Hazája javára, azután otthon fogasán függve heverteti, de hogy azom-

ban kérdésedre is meg feleljek , mit koholtam , tudd meg barátom ezen néhány ivekre irtam le azt , a' mit az adó dolgában nyoltz millio adófizető javára a' mostani környülállásokhoz képest jóknak 's szükségeseknek találtam , ugy is most az idő sok , 's nagy dolgakkal terhes , nem sokára ország gyűlése lesz , gondoltam , ennyi ivek beírása között talán egy sor fog találatni , melly a' köz figyelmet megérdemli , de ha bár egy betűnyi lenne is az , mellyet az adófizetők javára tehetnék , nagyon örvendenék , mert őket valóban sok teher nyomja , nyoltz millio ember terhén tsak egy parányit is segíteni , nagy meglepődést szülhet olyan férfi kebelében , kinek szívét emberséges és köz jót előmozdító érzések melegítik. — Ha , ha , ha , Barátom ! azt hiszed , fog valami jó történni az ország gyűlésen , semmi változás nem lesz , maradunk a' régi karban ; tudd meg több van 40 Vármegyénél , hol az aura popularis azon principiumot lengedezteti a' Hazafiak elméjében , hogy addig Követjeiknek eltiltják az operatumokhoz való szóllást , mig elébb az ország gyűlése vélek nem közli az országos Deputatio munkálkodásait , 's még elébb azokat megvizsgálván Instructiókat nem készítenek , és meg nem határozzák , mihez mennyit szóllhatnak Követeik , ezzel pedig tudod Barátom , huzamos idő fog elmulni , az udvar az adófizetők terheit könnyíteni törekedvén , a' diaetale diurnumokkal őket terheltetni nem fogja , 's így jó Barátom e' hatalmas ország gyűlése , mellytől te annyi sokat vársz , szép ének szóval haza takarodik , minden Követ , reménylem , a' ki meg nem hal , a' jövő telet otthon fogja tölni . 's a' t.

Édes Barátom ! felelém , az utolsó Proféta Malachias vala , botsás meg tehát hogy necked , ki bizonyosan Proféta nem vagy , nem hiszek ; meg lehet , hogy az aura popularis azt lengedezteti , a' mit te mondal ,

de éppen azért is hiszem, hogy sok jó történhet, mert az aura popularis igen könnyen változik, más aurát indíthatni még, még két holnap alatt tízféle szellő is lehet, 's azt gyakran egy pár ember is kezdeheti.

Szavamba ugratva szolla jó kedvű N. Barátom, ugyan indíthat Barátom? Lakásod ugy is Pestnek legmagasabb helyén a' Sebestyén piaczon vagyon, mind kettőnknek széles mejjünk, 's egészséges tüdeink vagyunk, kezdjünk tehát más szellőhöz, 's nyissunk ablakot, fujjunk a' Duna felé, zavarjuk meg a' levegőt, abban bizonyos vagyok, hogy gyengék vagyunk olly szelet indítani, melly hajótörést okozhatna, a' kis szellőt pedig illy meleg nyári napokon tsak a' félénkek, tsak a' reumatismusokban, testi és elméleti betegségekben küszködők fogják rossz néven venni, az egészséges rész több. Lendítsünk ujja aura popularist tehát Barátom, nékem igen nagy kedvem vagyon mejjemet, tudómet mozgásba hozni. —

Te Tréfaberki mindenből nevettség tárgyát alkotol, most azomban szerénységre intelek, 's hogy elébbi ellenvetésedre feleljek, miért hiszem azt, hogy a' jövő ország gyűlése sok jót fog végezni, imé hallyad. Hogy a' Vármegyék az operátumokat kivánni fogják, azt minden el gondolhattya, de hogy követeknek kezeit olly feszesen kössék meg mint te állítod, nem hiszem, mert az inconsequentia lenne. 1ször Inconsequentia lenne azért, mert már több ország gyűléseken mint praeferentiale gravament hoztak elő a' Haza Rendjei azt, miért a' Felső fel nem véteti az 1791diki operátumokat; a' mostani Regnicolaris Deputatio tehát a' Haza ohajtásának következtében az 1791dik operátumokat tsak igazítván ez iránt azon testnek, t. i. az ország gyűlésének, melly kiküldötte tartozik referálni, 's így a' dolog maga rendiben van. Hogy a' megyék a' mostani rectificált operátumokat, mint már fellyebb is emlitém,

méltán kívánják látni, természetes dolog, olly hazában, hol minden hazafi szeret elmélkedni a' köz jóról, hogy ezen operatumokat permanens Deputatiokban is olvasni fogják 's abbul utasításokat küldhetnek a' követeknek, azt is hiszem, de hogy azt tehesse valamely Vármegye, addig követeink hozzá se szóljatok ama nagy országos munkálkodásokhoz, mig mi is meg nem vizsgáljuk, és kimerítő Instructiokat nem készítünk, nem hiszem, mert ez által vélekedésem szerint, meg sértetne az ország gyűlésének méltósága, megsértetne a' Törvény. Mert valóban én azt nem is képzelhetem hogy legyen, hogy tulajdonithasson egy Vármegye magának annyi moralis erőt, mint a' mennyivel az ország Statusainak színéből kiválogatott országgyűlése bir. De nem is tilthatja el egy Megye is a' maga követeit a' tanátskozástól azért is, mert az 1741iki Törvény 8dik Tzikkelye, melly Constitutióknk egyik legerősőbb oszlopa, elő számlálja mitsoda dolgok nem lehetnek a' köz tanátskozásnak tárgyai, azon Törvényt minden követ érti, 's tovább eroszkedni nem fog, 's ha a' Törvényt szentnek tartjuk, 'nintsen egy Megyének is hatalma követeit el tiltani, hogy az 1741diki 8dik articuluson kívül más tárgyakról ne tanátskozhasson. De ha jól meg gondolom ezen nagy tárgyat, tellyeséggel nem látok semmi akadályt abban is hogy a' Vármegyék Instructiokat ne készithessenek követjeiknek, mert tudjuk, hogy minden tárgyak melly huzomosan vittattnak az ország gyűlésen. Ha a' Vármegyék akarják permanens Deputatiokat nevezhetnek ki, mellyekben a' Regnicolaris actákat valóban sebessebben lehet fel olvasni, észre vételeket tenni rólok, mint az országgyűlésein, 's elég idő marad a' követekkel való Correspondentiára. Hiszen a' mult országgyűlésen is, midőn hire vala, hogy az operatumoknak némely része

törvényre fő galkottatni, így bántak azokkal azon Vármegyékben, hol nagyobb figyelembe vették a' Haza dolgait, 's így mindenkor korán érkeztek meg az Instructiok. De meg lehet Barátom nékem magokról az Instructiok erejéről is más vélekedésem vagyon mint neked.

Hogy hogy? Felele N. Barátom, én azt hiszem az Instructio adhatás hatalmának és következéseinek köszönhetjük Constitutionk maradását, ha ez megszünik, végünk vagyon.

Tagadom Barárom! én a' Constitutionk mind ez ideig való állását 's örök időkig való maradását nem ez Instructiok adásainak köszönöm, hanem azon erős férfiaknak, kik meg lévén győződve az értekezések folytában kifejtődő igasságnak valóságára felől, a' mellett minden mellékes tekinteteknek félre tételével oly rendíthetetlenül, oly hiven meg maradtak, mint a' Tátra Hegyeinek hideg Granit sziklái, oly Hazafiaknak köszönhetjük, kik előtt a' Thronus és a' Haza erős állása egy, eránt szentek lévén, nagy elmebeli tehetségekkel, és characterbeli erejekkel keresztül törtek sok Sireni tsalogatások fényes reményein, maradtak hiven a' mellett, a' mit törvényes hatalmoknál fogva józan elméjük 's a' Haza ohajtása a' Tronus állandósága jóvá hagytak. Ugy vagyon Barátom, én igen tisztulem az Instructiokat, mert azoknak dolgozása alkalmával az értelmesség a' haza dolgaiban való járatosság terjed, de hogy annak tulajdonittsam a' követek hiveségét és böltsességét, ezen értelemben nem vagyok. A' kinek mellékes tekintetek képesek meg zavarani Lelki esmeretét és Hazafiuságát, azt az Instructio regulázni nem fogja, az talál mellékes utakat, mellyeken el tér a' közjó tzéljátul. Vedd gondolóra, azon követeket, kiket te talán hibásoknak gondolsz, nem vala é jó Instructiójok? To-

vábbá azon követet is, kinek a' Természet kevés talentumot adott, az Instructio böltse nem teszi. Valóba Barátom az Instructiok adása ki dolgozása nagyon kevéssé nevelik a' Törvényhozó Test moralis erejét, az, az én vélekedésem szerint két fő dologtól függ. 1ször Attól, hogy a' Vármegyék tegyék magokat azon hatalmas állásba, mellyel birnak, de kevéssé használják, sőt ugy látszik hogy némelly helyütt egészen megfelejtkeztek róla, t. i. Ha észre veszi a' Vármegye, hogy követjének vagy Characterbeli vagy Talentombeli fogyatkozásai vagynak, mellyek a' Haza 's Thronus nagy tzéljai felé való haladást akadályoztatják, hívják vissza 's küldjenek mást helyette. Valóban különös annyi sok panaszt lehetett hallani némely követek ellen, 's alig van példa reá, hogy az illy követeket, kik bizodalmodkat elvesztették, vissza hivaták volna a' Vármegyék. — Vallyon ki ennek az oka? fájdalom magunk, valljon ha ilyen példák történtek volna sürüebben, nem érték volna é többet ezer Instructioknál. 2szor Gondolom a' Törvényhozó hatalom moralis erejét nevelni az által, ha azon előitéletek, mellyek követ választáskor történnek, ki küszöböltetnek, p. o. Tétessen félre minden vallásbeli tekintet; én mint Református sokkal jobban bizom két erős characterü, Királyához, 's Hazájához hiv 's nagy Talentommal biró Catholicus követekben, mint két Reformátusokban, kik mind ezekben gyengébbek, és megforditva. Hiszem, hogy ha mind illyenekből állana is az ország gyűlése, a' Reformáta vallást szorító Törvények nem alkattatnának, és ha mind Református követek lennének is fel nem fordittatna a' Praedominans Religio. Azért azon meg ütközni, hogy két Catholicus vagy Protestans követ választatott, nagy gyengeség; — tsak akkor lehet azt sajnálni, 's azon bosszankodni, ha nem azért választattak, mert ók a' legböltsebbek a' Megyében, hanem vallásbeli Fanatis-

musból. De e' részben a' régi elő-ítéletekből már sok lefaragódott, 's illó hogy elő haladjunk, 's itt hol a' Haza dolgai fordulnak elő válasszuk a' Thronushoz és Hazához egy eránt leghivebb, legerőssebb charecterü, és legszelesebb esméretekkel bíró férfiakat. Ne tckintsünk a' fényezésre, egy, egyszerű öltözetü 's szegény sorsu követ, tsak birjon az elő számlált magas tulajdonságokkal, erősebb oszlopa a' Thronusnak, mint ezer drága ruhás, kinek szive nem dobog olly erőssen a' közjóért, kinek érző inai, 's elmebeli tehetségei nem képesek azon nagy fontosságu tárgyakat fel fogni, mellyekben a' Thronus és Haza javai sarkallanak.

Barátom! a' te szavaid minden részeit testemnek ugy meg hatották mint egy electricai szikra, sokigasságot látok előadásaidban, de kérlek szólj még tovább, mitsoda tulajdonságokat kívánnál te egy jó követben, azután erre felelvén ha tetszik gyerünk a' Duna felé sétálni, egész nap bent ültél, a' járkálás, az esthajnali hivesség fel fognak frisíteni.

Éppen az elébb mondám fő vonásait egy jó követnek, de ha még szorossabb kifejtésre vágyol, imé eleget teszek. Kivánom tehát, hogy hiv legyen a' Thronushoz és a' Hazához egy eránt, 's ennek költsönös előmenetelének eszközlése lelkesittse kebelét, továbbá legyen esmérete, nem tsak a' Haza, hanem a' világ dolgaival, mert nekünk egybeköttetéseink vagynak szomszédainkkal, 's a' világgal, kiknek elő meneteleikhez, iparkodásaikhoz kell alkalmaztatni magunkat; mert ha egy helyben peshedünk, ugy járunk mint a' Törökök, kik magokat tartván legböltsebbeknek, századokra maradtak hátra, 's mennyi vér ontásokba került tsak egy kitsint is lépni azon tzél felé, mellyet a' pallérozott Europa már nagy mértékben tulajdonává tett. Továbbá: Kell egy Követnek előre látó bültsességgel és mérsékeltséggel birni. Gyakran a' mértéklet-

len tűzű követ, a' leg jobb szándéktól lévén is lelkesítve, olyat szól, mellyel a' közjónak tetemesen ártván, az által magát a' Hazza ellenségévé alacsonyítja le. Továbbá kell érettséggel birni, 's ékesen szóllásának fityogtatását elkerülni; ha szól, szóljon a' dologhoz, nem a' tzipra frázésekkel, és sok kellemetes kifejezésekkel rakott beszéd sikeresíti a' Hazza javát tárgyázó Törvényeket, és a' gyors előhaladást, hanem a' beszédnek fontossága, az éles, jó és practicus észrevételek, és sokkal többre betsülöm azon Követet, ki keveset, bár, igent, vagy nemet szóll, de mindég józan tzelra, mint azt, ki az időt hosszas, kevés értékű beszéddel vesztegeti. Szóval Barátom, viselje magát a' Követ úgy, hogy lelki esméretétől szemre hányást ne kénteleníttessen szenvedni, nyugtassa meg azt szándékainak, igyekezetének tisztasága, most azomban hagyj békét, ne terhelj okoskodásokkal, már elmém szinte kifáradt, 's ha tetszik induljunk a' Duna felé. Elindulánk, alig éreink a' tsendesen folyó Dunához, hol az esthajnali derült és hives idő nevelé a' Természet méltóságát, 's felséges tekintetével ama sok 's nagy történetekről nevezetes Buda vára 's Gellért hegye buzdítá azon érzéseket, mellyek egy tiszta lélekben illy pompás fekvésű helyen mulatván ébredeznek. A' dagályos Duna mintha azt szóllotta volna: Bámuljátok az én erőmet. Hazátoknak, mellynek fő ere én vagyok, termésait én hordom ki hátamon; tiszteljetez engem, mert ha én nem lennék, fél ennyire sem éreznétek jószágaitok hasznait; addig örüljetez, mig valami Hatalom, szabad folyásomat ugyan engedvén, de mind azt, a' mit hátamon vihetek a' ti hasznatokra el nem tiltja; torkolatom állapotja; hol nem messzire sok rokonnaimmal egybe folyok, méltán ébreszthet benneteket nyughatatlanságra; 's imé midőn ezen érzések folydogálnának elmém érző inain, elandalodásunkat egy erős

„alázatos szolgája, örvendek hogy tisztelhetem Uram ötsémét“ közönséges állapotomba rezzenti vissza. Egy közép időt haladott Uri embert látok magam előtt, ki N. Barátomat meg ölelvén meg tsókolja, 's hozzám fordulván egy kihez légyen szerentsém kérdéssel feleletre késztet. Felelvén nevem, 's viszont kérdezvén: Kihez légyen nekem is szerentsém, monda én G vagyok, F Helységben lakó birtokos; mellyre N. Barátom is monda, hogy közélről való rokona légyen, 's immár hárman valánk, 's minyájan sétálásnak eredénk. Az idegen Ur tsak hamar kérdé tőlem, az legyek é én, ki némelly munkátskákat adtam ki, 's közelébb Tanátsolatok tzim alatt egy győztes Jutalom irást; felelvén hogy én legyek az, kit kérdez, azonnal komoly, böltselkedésre mutató rántzok huzódtak homlokán, 's gyanitanom lehetett, hogy nem mindenben vagyunk egy vélekedésen, 's hogy kemény szó hartzra fog kerülni a' dolog, mellyet azért restellék, mert pihentetni vala szándékom elmémet. Nem sokára igy szolla hozzám G. Úr. Az Urnak mnnkájában némely olyan dolgok találtatnak, mellyek nekem is tetszenek, de meg vallom, olyak is bőven, a' mellyektől iszonyodom. — Felelém: Legyek olly szerentsés, hallassa vélem, mi nem tetszik, talán, némely felvilágosításokkal el oszlathatok sok olyat, melly bal vélekedést ébreszt. —

Leg elsőben is monda G. Ur meg ütköztem czimjében a' Tanátsolatok ki fejezésen, nagy praefidentia, engedelemmel legyen mondva, azt hinni, hogy illy kora férfi az olvasó közönségnek Tanátsoljon, elég lenne talán tsak javallani. Tetszettek Uram ötsémnek maximáji, 's azon értekezések, mellyekkel a' Magyar Nemzet Culturai hátul lételének okait fejtegette, 's azon érdemek, mellyeket Nemzetünk vérivel és Nemes Lelkűségével, a' köz jó eránt való adakozásával szerzett; tetszett k a' Nevelésről való elő-terjesztései az Urnak,

és azon értekezései is, mellyek a' Commassatiokat illetik; jó gondolatok vagynak a' szabad adás vevés lábra állításával is azon praecautiokkal, mellyeket az Ur elő terjesztett, 's még imitt amott többek is tetszettek; de meg ütköztem, midőn az Ur a' Tit. 9us Partis primae rendszabásait is mérészelte érinteni, 's a' Nemo nisi legitime citatus, törvényről értekezni, 's illy tiszteletre méltó hosszas[törvénykezés utja ellen, melly által olly elegendő mód vagyon az igasságot világosságra hozni, nam praecipitancia est noverca justitiae, szóllani megütődtem a' Creditumról, Hitelről szólló értekezése in is, Spectabilis Domine! vége a' Nemzeti Characternek, ha itt a' pénznek olly sebes forgása leszen, a' Kereskedői lélek fog elhatalmazni, sőt ha a' Cambio Mercantile Judiciumok fel állítatnak, 10 esztendő mulva Rothschild fogja az ország nagy részét birni. Sőt Amice! hogy tévelyedhetett el annyira, még azt is mérészelte elő hozni, hogy bizonyos Criminalis esetekben a' Nemes embert, személyyére Nemesi praerogativáitól is meg lehessen fosztani; sőt egy helyütt mint-ha azt is emlitené, hogy a' Domestica terheiben részesüljünk, ha Tisztviselőinknek nagyobb Honorariumokat akarunk fizetni. Credat mihi amice! ezek igen veszedelmes dolgok; ilyenekről gondolkozni sem kellene; ha 800 esztendőktől olta így ellehetünk mint most vagyunk, ezentul is ellehetünk; tsak az Istenért kérem, tegyen le az ujjításokról, hidje el oda leszünk.

Első szerentsém vagyon Uraságoddal lenni, egyenesen ki mondott észrevételei hasonló feleletet kívánnak, 's imé itt következnek: A' T a n á t s o l a t o k kifejezés nem az én gondolatom; ezen Czim alatt dolgozni ki a' munkát 's adni be, a' Cassinó hirdette ki; hogy ha magam kedvét tölthettem volna, e' részben a' Tanátsolatok helyett É s z r e v é t e l e k lett volna a' Czim, 's a' második ki adás több jegyzetekkel bővítve

ezen kifejezést fogja homlokán viselni; így tehát erre nézve tisztában vagyunk. *Victas do manus*, vala a' felelet. Tisztelem Tekéntetes Uraságodat, magamat kihalgattatni kérem, midőn mindent meg fejtek, akkor tessék vagy *Generalis absolutiot* adni, vagy a' *Convictivát* kijelenteni, elmém, érzelmem, mindenem energiába jött, békét instállok, hadd folytathassam védelmemet.

Azt állítja Uraságod, hogy a' *Tit. 9. Partis primao* megtámadtam a' *Nemo nisi legitime citatus* törvénynek fejtegetésében; távol legyen, sehol sem állítom én, hogy valakit idézés és kihalgatás nélkül lehessen megítélni, sőt azt, elkerülhetetlennek tartom, 's nem is ajánlom rövid uton való megítéltetését a' nagyobb fontosságú tárgyaknak; hanem az apró adósságok, különösen kártételek, 's politziai rendtartások megsértése eseteiben; melly esetekben tsupán a' nyomon következő *satisfactio* orvosolhatja a' meg károsítottat fel, 's a' közbátorság sérelmeit; azomban, midőn ezeket javallottam, nem ujj dolgot javallok, hanem a' régire való vitzatérést; hajdan a' Sz. Birák *summarie* nagyobb tárgyakat is elvégeztek; most ha 30 xrokkal adós egyik nemes a' másikának, orron fogva hirtzolhatja, 's tsak költséges perrel veheti meg rajta; valljon nem nagyobb mostohája é ez a' szerfelett hosszás ut az igazságnak? és én *praecipitantiának* azt éppen nem nevezhetem, hol a' felek törvényesen meg hiva, törvényesen kihalgatva vagynak; hanem azt, midőn kihalgatatlan hozatik ítélet 's a' t. Midőn a' rövid törvénykezés módjait javallottam, mutattam módot arra nézve is, miképen kereshesse felsőbb Törvényhatóság előtt az ítélet által méltatlanul terheltnek vélt fél a' maga igazságát. — Valóban bár sok régi jóra visszatérnénk, mitsoda hosszás utja vagy az osztályos eseteknek, vagy osztálybeli igazításoknak most, hány esztendeig ülnek gyakran, némellyek koplalva, kin-

lodva, egy erőszakoskodó atyafi tartván birtokokat magánál? — hajdan másként volt a' dolog, illy esetekben rövid uton halgattattak ki a' Felek, megbetsültetett a' jószág, monnyit ér, 's kivágattatott kinek kinek rátája; ha nem engedelmeskedett valamellyik, Brachiummal hajtatott hirtelen végre az igasság 's a' törvény szava. Én meg vagyok győződve, hogy ezen hosszas perlekedési módokat azon jó szándékból alkották, hogy az igasság utja biztosabbá tétessék; de hányszor indul ki a' vándor legjobb szándékkal utjára, 's éppen midőn legszorgalmasabban keresné a' jó utat, kietlenbe téved el; 's tsak akkor szerentsés, ha jó útra akadt, vagy az elhagyottra vissza tér. Hajdan a' zálogok vissza váltása esetében rövid uton végeztettek 's íteltettek el a' kérdések; hányféle fortélyt nem gondoltak ki immár annak kijátszására, hogy az örökös könnyen hozzá ne juthasson vagyonához? avagy nem jobb lenne é ezen törvényes utat, a' mennyire lehet, megrövidíteni a' Coordinatio Fororumnak lábra állítása által? nem jobb lenne é a' Nemesek között is az örökös adást, vevést be hozni bizonyos aristocraticai jussokat fenn tartó fel tételek alatt, mellyekről jutalom irásomban szóllottam eléggé, nem lenne é ebben a' gazdaságbeli szorgalom egy ujj éltető erőt, nem emelné e ez a' Jóságok betsét 's a' t.

Továbbá állítá Spectabilis Dominatio Vestra, hogy ha a' Creditum, a' Cambio Mercantile Judiciumok fel állítása által, láhra állittatna, az egész ország nagy részét Rothschild birná 10 esztendők mulva, 's a' Nemzeti Character is elenyészne, és a' Kereskedői lélek hatalmasodna el. A' mi az elsőt illeti, tagadom, 's azt állítom ellenébe, hogy a' víz eszűségre, az adósság tsinállására, legjobban ingerli az embereket az, hogy a' kötelezés pontjainak betöltését huzni halasztani lehet, következzen tsak hirtelen az executio, azon eset-

ben, ha valaki kötéseit meg nem tartja, máskor meggondolja, mit tselekszik, meggondolja más is, kilátja távolról ezen kellemetlenségeket; de most ezen hosszas perbeli út tsak éleszti a' könnyen gondálkodókat az adósságok tételére. A' törvényt ugy lehet tekinleni egy részről, mint Disciplinary fogást, a' hol lankadtan megyen a' Disciplinary régulák fel tartása, romlik ott az érettség, a' rend, a' moralitás; — így vagyon a' dolog az igasság kiszolgáltatásánál is, azomban mit szült ez a' hosszas ut, 's mód, 's a' Creditum nem léte? szülte az uzsorát, mondjon Spectabilis Domine, hol? 's melyik országban van annyi uzsorás mint nálunk? és az uzsoráknak annyi nemei? Ezen szavaimat mondván, G. Ur nagyon kezdett pirulni, 's N. Barátom igen kezdvén rángatni hátulról ruhámat, gyanítám: hogy G. Ur is alkalmasint néhány mazamátátskákat penditet. De tovább folytatám beszédem, a' mi egyéb eránt a' Nemzeti Character elenyészését illeti, 's a' mercantilis lélek ki fejlődését, ez is tsak képzelődés, merő elő ítélet, hát azt a' Charactert kell é oltalmazni 's védelmezni, a' mi most nagy mértékben uralkodik a' Hazában, a' rosz fizetést, a' meggondolatlan adósság tsinálást és uzsorát; — szegény Magyar Nemzet, ha Charactered ezekben gyökerezik, ugy valóban a' harangozó pénzt orrodban hordozod, 's hattyúi éneked nem sokára eldanulod. Bár adnák az egek, hogy jobban fejlődzne ki a' Kereskedői lélek, midőu mások Honnunkban boldogulni tudnak a' kereskedésből, mi tsak panaszkra fakadunk, hogy miért nints jobb 's több Kereskedésünk? midőn Kereskedést gyarapító Törvényeket akarunk alkotni, akkor ismét panaszra, félelmes panaszra fakadnak némellyek, hogy jaj! ez is káros lehet; ugyan lehet é ilyen félénk, ingadozó, setétség fiainak tanátsát követni? Azomban hát ott, hol a' Kereskedés virágozik, nem virágozhat é egyszersmind a'

Hazafiuság is, hol tiszteltetik a' Kereskedés jobban mint Angliában? hol vagynak erősebb, tántoríthatatlanabb hölts Hazafiai mint ő nálok? De szükséges a' Kereskedés és Industria kapuit jó törvények által más tekintetekbe véve is meg nyitni. Bizonyítja a' tapasztalás, hogy az emberek szaporodnak, de bezzeg nem szaporodik a' föld, ez egyforma kiterjedésben marad mindenkor; ha tehát nem nyitunk az Industriának utat, melly által lehet kevésből sokat természetni, ha nem gondolunk ki más élésbeli módokat, tsak a' földnek mivelését, valóban nem sokára némellyek élelem nélkül maradnak, annyira fognak a' fekvő vagyonok a' folyvást tartó osztályok által kevesedni. Hogy az emberek szaporodásokhoz képest ujj meg ujj élés módokról gondoskodni ne kellessen, tsak olly Hazában maradható, hol szerfelett sok a' föld, keves a' népesség, nem ollyanban, hol egy Kastélyt már néhol tizen is birnak. Virágozzon a' mezei gazdaság, de virágozzanak, a' mennyire a' környülállások engedik, a' kereskedés és mesterségek is; tegyünk ezeknek előmozdítására is mindent, így virágozhat tsupán az egész Nemzet boldogsága is. A' mi azon megtámadásit illeti Uraságodnak, hogy én azt javallottam, ha megyénk Tisztviselőiknek több fizetést akarunk adni, tehát nyissa meg maga is a' Nemesség az eiszényét, és segítse az adófizető nép e' részbeli terhét, mert azt több fizetésre szorítani nem lehet. Ezt én úgy, 's azért mondtam, hogy némellyek arról gondolkoznak hogy a' Megyés Tisztviselőiknek igen tsekély fizetések lévén, tehát az szaporitasson; e' részben mondtott szavaimat erősítem ujfra, 's úgy vélem, ha vélekedésemet más el nem magyarázza, mint szokták a' kevés Logicával bíró fők a' legjobb dolgot is elmagyarázni, semmi veszedelmezt, semmi igen különöst nem fog benne a' vizsgáló találni. Én megvallom, bizonyos feltételek mellett örömezt fizet-

nék a' Vármegyék Tisztjeinek Honorariumot. Fizesse az adófizető a' magáét — valóban illy tsekélységet a' Megyés Tisztviselők megérdemelnek, 's Európában nints olly ország, a' hol illy kevés lenne a' Polgári Tisztviselők jutalma — de a' Nemesség is adjon részekre, nem Contributiót de Honorariumot, azonban ugyan akkor azon taxák, mellyeket most kötelessek vagyunk Tisztjeinknek minden legkisebb lépéseikért fizetni, töröltessenek el. Mi fog történni? a' Tiszt Honorariumának bizonyos 's egy kevésbé nagyobb summájára inkább támaszkodhatna; — most valóban több Tisztet látunk elszegényülni a' Megyés hivatal után, mint boldogulni. — A' szegényre igen tsekélység fog esni, de a' tehetősre is, mert illy kis summából nagyon kevés juthat mindenre, és más részről nem fog a' szerfelett nagy taxákkal terheltetni senki, most egy leg-tsekélyebb per kezdetére legalább 24 pengő forintjának kell lenni a' perlekedő félnek; akkor meg lehet esztendőnként 30 xroat fizetne, és minden hivatalos dolgokat, mellyekre szüksége lenne, 's a' mellyekért most, a' Taxatorium értelme szerint ugyan derekasan tartozik fizetni, ingyen tartoznának a' Megyés Tisztviselők meg tenni. Hányszor megesik most, hogy szükség lenne valamely hivatalos foglalatosságra, de hibázik az erszényben a' Tisztet illető Taxa, el halasztatik az igazságot elő mozdító hivatalos munkálkodás; hányszor kéri ortza pirulással a' foglalatosságát végzett Tisztet, ki napokat vesztett e' miatt, hogy Uram bizony nintsen, köszönöm alázatosan fáradságát, 's még a' forspont pénz sem térítettik meg. Tudom én azt, hogy sok Tiszt ezt szívesen teszi 's magamat is ide számlálom 's reményilem soha ortzámat nem fogja az megpirítani, hogy a' Taxakra nagyon vágytam, 's ha valaki tud generosus lenni, én is tudok. — De vegyük fel azon Tiszteknek állapotját, kiknek a' szerentse igen kevés

vagyont adott, vagy éppen semmit, tsak jó characteret, szivet és talentomot, hogy esik ennek, midőn több napi munkájáért alázatosan köszönőmmel fizetik ki, vallyon nem érezhet e' méltán valamit? 's vallyon azon Individuumnak is, ki nem fizethet tehetetlensége miatt, (mert különben a' generosus Magyar nem vonja meg azt, a' mivel tartozik) nem esik e' nehezére azon szemtelenkedés, hogy a' meg szolgáltat nem jutalmazhatja meg; de sokszor ha van is éppen annyi pénze, mellyel a' Taxákat megfizetheti, több nem marad az erszényben. Hogy ha ezen Taxák fejében Honorariumal fizetnék esztendőnként bizonyos summát, az sokkal könnyebb lenne, mint előforduló esetekben a' nagy Taxákat fizetni, és hiszem hogy a' szegényebb sorsu Nemesnek esztendei fizetése annyit sem tenne mint egy Passus Taxája. A' tehetősebbek adnának értékekhez képest többet. Ezen gyarapított Honorarium állapotjában, a' Tisztek bizonyosan jobban jöhetnének ki, nagyobb emergiáva: szolgálhatnának, 's ekkor elmellőztetne azon hibás tekintet is, mellyet a' Tisztviselők között imitt amott észre lehet venni, hogy t. i. a' tehetősebbeknek, kik a' Taxákat 's talán még többet is fizetik, pontosan és néha tiltott kedvezésekkel is szolgálnak, a' szegényebbeknek pedig kevesbbé. Lássá Uraságod! így vélekedem én, 's véleményemet bátran kimondom, mert szabad ember vagyok, azért ha másnak nem tesszik, nem haragszom. De többet mondok, én meghajlandó lennék másra is fizetni p. o. az utakra esztendőnként valamit, mert ez által mind a' Haza mind az eggyes emberek igen sokat nyernének, 's nagy az a' kár, mellyet a' jó utak hijánosságai miatt vallanunk kell. p. o. Vegyük fel mennyibe kerül sáros időben az utazás, azon utat, mellyet jó út lévén egy nap alatt végezhetnénk, háromig végezzük, 's ekképen szerfelett szaporodnak költségeink; szerszámink 's

marháink romlanak; itt már nagy a' veszteség, sok az alkalmatlanság; de meg fizetem az utak rosszságának bérét mindenem, a' mit veszek, mert a' portéka annál drágább, mennél rosszabb az ut, mert a' fuvar bér is tsak be számíttatik. Gondolom, azt fogja felelni Uraságod: igen de mind való fizetés, a' Cardinalis praerogativának elleneire vagynak, 's erről tsak szóllani is, tsak tanátskozni is az 1741diki Törvénynek 8dik. Tzikkelje el tiltotta. Ezt azomban tagadom, ott nagyobbára a' Contributiórul van szó, mellynek summáját az ország gyülése határozza meg, 's az az Aerariumba foly; olly adózásról van ott emlékezet, mellyben fejpénzt is kell fizetni, 's a' katonaság tartását eszközteni; — az én előadásaim ezeket messziről sem érintik; én készebb vagyok fejemet és mindenemet elvágatni, mintsem született katonaságomról lemondjak, 's azért Contributiót fizessek; mindenkor kötelességemnek tartom, hogy törvényesen felszóllittatván, a' Hazát 's Thronusunkat védelmezzem; 's szívesen áldozom, mint őseim egykor, életemet és véretem; sőt azt hiszem, hogy a' Nemesség adót nem fizetésében véghetetlen nagy ereje vagyon a' Felsőnek is, szép dolog ám háboru idején, nehány milliónyi segedelmet venni a' Nemességtől; szép, midőn annyi sok ezer katonával szaporíttatik a' Hadi sereg; mind ezeknek én a' legtüzesebb pártfogója vagyok; — de azért nem tartom azt helyesnek, hogy éppen semmit se tegyünk a' köz előmenetel javára, 's mint a' Herék veszteg üljünk. Hol vagyon a' Törvényben meg írva, hogy Tisztjeinknek, ha tetszik nekünk Honorariumokat, ne adjunk, 's ha a' mostani állapotot e' részben hijjánosnak találjuk, azt ne változtassuk, hogy hol vagyon az a' Törvényben meg írva, hogy az utakra ne fizessünk; tudom ugyan, hogy az utak tsinálása az adózó nép kötelességeihez tartozik; de ha látom, hogy ők szegények eleget nem tehetnek

e' részben, mert lehetetlen annak terheit is pontosan birniok, ha látom hogy a' rossz utak idején egy Pesti vagy Debretzeni Vásárra menvén, száz két száz szekerek' vagynak a' rossz út miatt elakadva 's magam is fulladozok a' sárban; 's ha tapasztalom, hogy minden köből életnek árából a' rossz utak miatt minden termesztő egy ötöd részét elveszti, ha tapasztalom hogy gypajumnak fuvarjáért minden mázsánál egy pengő Rftokal kell többet fizetnem a' rossz utak tekintetéből; ugyan lehet é álmélnodni, ha illy gondolatok jönnek elmémbe. „Ha Te, 's a' Te hozzád hasonló Birtokiak esztendőnként tsak öt ftot fizetnének az utakra, 's a' szegényebbek néhány xroat a' gazdagok többet” ezen sajnálkozásra méltó dolgokat nem szemlélhetnénk; Nemzeti kereskedésünk jobban virágozna 's a' t. Hát ha még azt is meg gondolom, hogy az illyen segedelmeket ugy lehetne alkalmaztatni, hogy az azokra való kisebb 's nagyobb fizetés hatalmát kezünkbe tarthatnánk meg, ekkor valóban pirulnom kell, mert azt mondja ön érzésem, azt kiáltja a' dolog fekvése, hogy ez maig is jó karban nints, a' magunk egoismusa, a' kísértétektől való félelem, mellyek nintsenek, és az előítéletek akadályoztattak, 's egyedül való okai magunkban vagynak. Valóban álmélnodásra méltó valahányszor azt kiáltjuk, miért nints virágzóbb kereskedésünk, ugyan annyiszor magunkat betstelenítjük; — mert vallyon, nem setétségre mutat e' a' kereskedés hijjánossága miatt panaszkodni ott, hol Hitel nintsen, hol még az utak sem bátorságosak, sőt gyakran járhatatlanok. — Valóban, ha betsületünket szeretjük, 's azt akarjuk, hogy ne legyen hitel, ne legyen jó út, ne panaszkodjunk a' kereskedés nem léte miatt, sőt kiáltjuk azt, hogy nem kell kereskedés! nints szükségünk a' kereskedésre! — ez tzélerányos kiabálás lesz, de valahányszor azt kiáltjuk, miért nints kereskedés? az

eszközöket pedig nem munkáljuk, sőt azokat, kik munkálni akarják rágalmazzuk, inconsequensségünkkel nemzeti betsületünk szívébe ugyan annyiszor tört ütünk. — Továbbá így szölkék; szememre veté uraságod, hogy mérészelttem azt javallani, hogy a' Nemesek bizonyos Criminalis esetekben, p. o. a' szánszándékos gyilkosság, tolvajság, gyujtogatás 's a' t. eseteiben, nemesi szabadságaiktól személyekre nézve fosztassanak meg; ezt javallám, mert a' mint már ez eránt máskor is kinyilatkoztatám magam, a' nemesi rend felállításának fő oszlopa a' betsület érzésen alapul; — a' ki szántsándékos gyilkos, tolvaj 's a' t. nem érdemi a' megkülönböztetést, sőt vesztvén az egész testnek legdrágább kintsét, t. i. a' betsületet, annak kárára vagyron, annak ingadozását eszközli; azonban ha uraságod olly szorgalmatossan forgatná a' törvénykönyvet, mint a' milyen erősen hiszi, hogy tsupán agyvelejében öntötte ki a' Böltesség Istenasszonya minden hatalmát, az illy javallatokon éppen nem tsudálkozna; hajdan is szokásban vala a' kötelességeikről megfelejtkező Nemeseket szabadságaiktól megfosztani, p. o. a' ki az ország gyűlésen meg nem jelent, a' ki a' véres kardnak és nemzeti zászlónak kitétele 's faluról falura való vitele alkalmával nem insurgált, nem tsak nemességét vesztette el, de szabad vala, mint rossz Hazafinak hasát is kivágni; — miért ne lehetne tehát hatalma a' törvényhozó testnek akkor, midőn olly romlott erköltsüek is találkoznak a' Nemesség között imitt amott, kik szabadságaikkal vissza élnek, 's annak erejét inkább gonoszságaiknak palástolására 's védelmezésére fordítják, mintsem a' jónak gyarapítására, olly törvényt hozni, hogy az illyenek, mint érdemetlenek, szabadságaiktól fosztassanak meg. Az illyen rossz tagjai a' Nemességnek nem tsak magok személyének ártanak, 's a' köz bátorságnak, de

veszítik az egész Nemesség betsületét, 's egy rossz ezernek rontja jó hírét 's nevét. Továbbá: állítá uraságod, hogy tsak ne ujjítsunk, mert az veszedelmes, 's ha 800 esztendeig így ellehattünk, ezentúl is ellehattünk. A' mi ezt illeti, azt felelem, a' ki jó megfontolás nélkül ujjít, mindennek, mint a' vak veréb, neki megy, mindent a' mi ujj, tsak azért mert ujj, betsül; esztelen; — de azt is valóban fél kegyelműnek tartom, ki örökké tsak a' régihez ragaszkodik, ugyan is az idő lelke mindenkor ujj szükségeket 's ujj környülállásokat fejt ki. Jaj azon Nemzetnek, mellynek Törvényhozói ezekre nem figyelmeznak, 's mint az okos Kormányosok a' Státus hajóját, melly a' törvénykönyvben foglaltatik, ezen környülállásokhoz nem alkalmaztatják. — Az idő, 's az ujjonnan kifejtődött szükségek nem óriási, hanem elementumi erővel bírnak, mellyeknek ereje, ha bölts törvények által nem szivárogtatik el, lassan lassan szét pattantja a' társzágot egybetsatoló lántzokat, szét szaggatja a' polgári egybetsatolódás köteleit, 's bizonyítják a' világ történetei, hogy ártatlan vérrel, és keserves könyhullatásokkal nedvessítetik az olly hazaföldje, mellynek vigyázatlan, előitéletes, és vak törvényhozói az idő lelkének hatalmát erőszakosan akarják zabolázní. — Végre: Spectabilis Domine! ne nehezteljen meg egyenességemért; a' ki azt meri állítani, hogy ha 800 esztendőök ölta így lehattünk, ezután is elmaradhatunk, az legnagyobb ellensége tulajdon hazájának, mert az megveti a' maga Nemzetének történeteit, meggázolja törvényeit. — Kezdje bár uraságod Sz. István Király idejétől megolvasni törvényeinket, olvassa a' mostani időkig, látni fogja, melly iszonyuságok között küzdött egykor Nemzetünk, minden lapján törvénykönyvünknek tapasztalni fogja uraságod, hogy bölts eleink mindent, a' mi jó volt, megtartani igyekeztek, a' hibást

azonban igazították, 's a' körülállásokhoz képest új törvényeket alkottak, különben ma is vadak lennénk. Ugy vagyon, a' mi eleink érezték és értették az ő Constitutiójokat, vigyázva ugyan, de még is bátran igyekeztek bölts törvényekkel eszközölni a' köz jót; gyakran hibáztak ugyan, de éppen azért, mert értették constitutionalis erejeket, el nem tsüggedtek, mint sok mai obéगतó nyul-szívűek; hanem később észrevévén a' hibát, annak idejében okkal móddal segítettek a' nyomó bajon. Valóban, én azt hiszem, hogy nekünk most is vagynak olyan bajaink, mellyek orvoslást kívánnak, de azt is hiszem, hogy azon szána-kozásra méltó emberek, kik tsak panaszkodni, félni, tsüggedni, és here módra vesztegelni tudnak, amaz említett bajainkat meg nem fogják orvosolni soha: de azok, kik a' constitutionalis hatalomnak méltóságát érzik, és esmérik, böltsességeket gyarapítják, 's lelkeségeket, vigyázásokat élesztik. Mit is lehetne azon katonától várni, ki az ütközet előtt már a' veszteséget siratja? a' kinek ereiben nem rothadt 's megvesztegetett, hanem igaz, egészséges Magyar vér foly, nem tsüggedéssel munkálja a' közjót, de bátorsággal és böltsességgel; jaj minékünk, ha azt hisszük, hogy ugy lészünk boldogok, ha semmit sem teszünk. Tisztelje tehát uraságod ezentul azokat, kik a' Haza dolgairól gendolkozni, értekezni szeretnek, ez által sok jó fejlődzik ki, elesedik az elme, a' magára vigyázás ösztöne ébresztetik, 's hogy ha valahol olyat hall uraságod szóllani, vagy olvas, a' mi gondolkozása módjával ellenkezik, mondja ki a' maga vélekedését, de ha erősegekkel, helyes okokkal meggyőztetik, hidjen másnak is, kövessen mást is, mert valóban nints nagyobb gyengeség, mint az, ha azt hiszi magáról valaki, hogy tsak az a' bölts, tsak az a' jó, a' mit ő jónak tart; ez olly gyengeség, mint semmit sem tud-

ni, sőt veszedelmesebb, mert ezek sem jót, sem rosszat nem tehetnek, amazok bele vágnak a legfontosabb dologba, de fejességek miatt a' más okos és bölts javallatit el fogadni nem képesek, 's így viszik magokat, így viszik a' Hazát előítéleteikkel a' veszedelembé.

Midőn így folytatnánk beszédeinket, szinte esteledett; de a' hold ragyogása elég világosságot szolgáltatott, ellenkezőm G. Ur egy szót sem tudott szólani, 's ábrázatján az alnélkodás és bosszonkodás vonásait lehetett észre venni; végre így szolla: sok olyat hallottam az Urtól, mellyeket hallani nem reményltem, felelni azonban most nem tudok, olly sok erősegeket hozott elő az Ur, 's megvallom, hogy rendre felszedni azokat, felelni mindenre nem vagyok képes; sok részben meggyőződtem, de az éjszaka is bekövetkezett, majd másszor bővebben, jó éjszakát, 's element. N. Barátom pedig velem maradván így szóllott:

No Barátom! ezt ugyan letsépelted, ugy mint mikor egy buza kévét három Sváb két óráig mindég püföl. Ugy is kell, szolla egy nem messze álló, közönséges öltözetű férfi, ki a' Duna partján több szekerekkel együtt tanyázott, követem az Urakat, régen hallgatom itt ezen szegény emberekkel az Urak beszédjét; igaz nem sokat értettem belőle, a' mit az Urak beszéltek, de annyit értettem, hogy hajdan a' rossz embert nemességétől megfosztották, erre nagy szükség lenne ma is; jó törvény volt az Uram, jó lenne most is, mert igen eláradtak köztünk a' rossz emberek, de ha az is igaz, hogy a' ki háboru idején Insurgensnek nem ment, 's magát ravaszul a' teher alól kivonta, a' hasát kivágták, ugy annak az Urnak, ki az Urakkal vételkedett, már régen nem volna hasa; hiszen Uraim! az utolsó Insurrectiokor azzal mentette ki magát, hogy vizi betegségben van, pedig Uram ollyan most is, hogy az ágyut is elbirná huzni, tsak nints a' világon igaz-

ság! de bezzeg mentünk mi szegények személyesen, és mint régi Ós atyáink szívesen, tsak abban vala a' hiba, hogy nagyon későre halasztották a' dolgot, 's igen készületlenek valánk. Igassága vagon az Urnak abban is, megértettem, hogy inkább adjuk vegyük örökösen a' jószágot, mint zálogosíttuk, nints ennél nagyobb mételje a' Nemességnek; már lássák az Urak az olyan Törvénytudók, mint amaz Ur, ki elment, mit nem tesznek, magokhoz kenyerezik a' szegény nemes embert, ki lesik midőn szüksége van, más kéz által reá veszik a' zálogolásra, az ilyen szegény ember, mint már én is, minden szót, ígéretet igaznak hiszen; oda adja az ember egy két földetskéjét egy két esztendőre oltson zálogba, azután, eltevé az idő vissza akarja a' zálogosító váltani, de nem adják, perre kerül a' dolog, ebbe bele is vénül az ember, még se juthat jószágához, olyan sokáig huzódik; végre az ember bosszuságabul vagy abba hagyja a' törvénykezést, vagy több pénzt vesz fel t. i. auctiot, hiszen gondolom értik az Urak mi az. Így játszodják ki Uram, az olyan derék emberek, kik mindég a' Hazafuságot emlegetik a' szegény embert: de ha arra kerül a' dolog, védelmezzük Királyunkat, Hazánkat, 's fegyverre kell kellni, akkor ki vízi-betegségben, ki köszvényben, ki hektikában kínlódik, 's tollják a' nyakokról, Uram a' terhet. Még a' Subsidiumba is hidjék el az Urak, mi szegény nemesek többet fizetünk; mert a' vagyonunkat Uram mind öszve írják, a' gazdagokét nem, nem tudom ugyan másutt, hogy van a' dolog? de a' mi falunkban Uram nagy csalárdság történt. G. Ur, a' kívül az Urak vetélkedtek, bír husz annyit mint én, és én még is majd annyit fizettem, mint ő kegyelme. Azt mondom tehát én is: a' Nemesek közt a' nemesi jószág adódjon, vétetődjön örökösen; ekkor nem fog senki zsákban matskát árulni, mind az adó, mind a' vevő

meggondolja mit tesz, így sokkal jobban fog boldogulhatni az igyekező, 's megadván igaz árát a' jószágnak, jó lelki-esmérettel használhatja, nem úgy mint most a' zálogok után szokták nagyobbára. — Abba is igazsága volt az Urnak, hogy hosszas az igazság kiszolgáltatásának utja; Uraim! egy ember 5 forintommal adós már négy esztendeje, tsak két hétre kérte, ha követem a' pénzem, még neki áll fellyebb; a' Szolga-Biránk egy igen áldott jó Ur, már többször megintette, hogy fizessen; de Uram nints hatalma, 's nekem az igazságot ki nem szolgáltathatja; de mind hijába, szót nem fogad; — el mentem tehát a' minap egy Prókátorhoz mi tévő legyek, azt felelé, hogy per taxára és Prókátori jutalomra legalább először is 24 pengő forintokat készítettsek; ezeket ugyan megkapom a' per végével, melly egynehány esztendőök mulva elvégeződhetik. No már Uraim! mi tévő legyek? hiszen ha én 24 pengő forintot fizetek, el kell adni egyik lovamat, vagy költsön venni, ha kapnék? de ha kapnék is? a' per taxa interesse többre megy, mint az öt forint minden kamatostól; hát mit tsináljok Uram! Szent volt az Ur szava, hogy nints igazság, rövidítsük a' perek utját, adjunk hatalmat okkal móddal Biráinknak, szolgáltatassák nyomon az igazságot. Kivált az illy apró adósságok esetében, és a' rend rontók ellen. Az én nagy atyám, Uraim! most hat esztendeje halt meg, 100 esztendőös tisztos öreg vala, ő azt mondotta, hogy régenten több igazság volt, ha ilyen baja volt valakinek mint nekem, a' Szolga-Biró kihallgatta mind a' két félt, a' Törvénykönyvet kinyitotta, 's hevenyében az ország törvénye szerint elítélte a' dolgot, kiszolgáltatta az igazságot. Most Uram hogy vagyunk? Vak az Uram, vak a' ki azt mondja, hogy minden jól van, azért én, Uram! hozzám fordulván, 's kezemet megszorítván, az Urral tartok, 's inkább neki indulok az

Ur után a' Dunának, pedig úszni sem tudok, mint G. Urammal a' szárazon. O igaz, olyan Törvénytudó, hogy ritkitom párját, de nints jó lelke; úgy vélem az Urban még a' régi Magyar vér buzog, Királyához, Hazájához hív, 's a' közjónak pártolója, ez pedig már ma hónap Uram kikopik a' fő nemesek közzül, ők nagyobbára tsak a' magok hasznát pártolják, 's mi bennünk marad fel magva a' régi jónak, jobb erköltsü szegény Nemesekben. — Ezen kevésé tanult, de józan eszű 's gondolkozásu Köznemesnek szavai mélyen hatottak szívembe, 's azon óhajtatást ébreszték kebelembé bár az ő együgyü ugyan, de jó gondolatjai virágzásra juthatnának egykor, 's valóban közöttök a' legnagyobb számmal találtatnának, kik minden valódi jókra hajlandók, 's talán többen, mint a' fő és középsorsu Nemesség között eggyet kettőt szólván, még ezen derék emberrel N. Barátomhoz szállásom felé sieténk; elindultunk előtt azonban ezen tisztés Nemessel lévő több parasztok közzül eggyik imígy szóllala meg: ugyan kérem Tekintetes Uram, beszéljenek még tovább, többet ér egy prédikációnál az Urak beszélgetését hallani; 's kért, hogy ha nem tudnék e' valamit a' portio kivetésről is szóllani, mert a' mint mondá, falujokban a' Birák, a' Notáriusok nem a' legjobb uton járnának, felelém: majd másszor földi erről is, 's Isten hozzadott váltván haza felé ballagánk. Ut közben N. Barátom imígy szólla hozzám:

Valóban nem gondoltam volna, hogy tréfáimból illy fontos dolgokról való vitatásokra kerüljön a' dolog, Barátom! úgy meglepett magamat is a' Haza dolgairól való aggodalom, hogy egy hétig el nem mosolyodom — azomban Barátom hiszen mind jó, a' mit te mondtál, én szívemből óhajtom azokat, — de nem tsak a' Nemzettül függ ám a' boldog tzél elérése; az udvar hatalma igen nagy, ha ez ellenzeni fogja, megint semmi

lépést nem tehetünk, mit gondolsz, hogy fogja magát e' részben az udvar viselni?

Felelém: én úgy vélem, hogy a' mi öreg, kegyes, és jószívü Királyunk úgy gondolkozik: Magyarok! én a' ti javatokat óhajtom, fő kívánságotok az volt, hogy alkotmányotoknak némelly hibáit, mellyek nemzeti és házi boldogságaitokat akadályoztatják, megigazíthatások, én a' mult úttal is hajlandó valék minden jót előmozdítani, a' miben fő sérelmeteket találtatok, Királyi méltóságommal eggyezően elégtételt szolgáltatam, — országotok választottjaival folyvást dolgoztattam, 's a' ti akaratotokkal egyezve az országos munkálkodásokat. Most újra megnyitom jó szándékom 's atyai szeretetem ajtajit, eleitekbe terjesztem előmeneteletek eszközlését; — 's így Barátom! kegyes Fejedelmünk, ki a' közelébb le folyt zivataros időkben a' Státus kormányát olly szerentsés révpartra tudta kormányozni, meg fogja azt tenni, a' mi az ő jószívének sugallása, a' mi az ő atyai méltóságának kötelességeihez tartozik, 's nem fogja a' jóknak eszközlését ellenzeni, — ha mi ezen jó alkalmatosságot újra elmulasztjuk — a' maradék méltó szemre hányásainak terhe a' mostani Hazafiakat fogja illetni.

De még is tsak vigyázni kell, mert hallám Barátom, így szolla N., hogy véghetetlen sok jót dolgoztak ki az országos kiküldöttségben, de némellyek még gyanusok lehetnek, ezekre vigyázni kell. — Azonban Barátom! azért sem reménylek sok jót, mert azok, kik a' törvényhozó asztaloknál ülnek, nagyobbára olyan emberek, kiknek kevés bajok; 's így a' Nemzet számosabb népét illető tárgyakkal nem sokat gondolkodik, 's vagy apathiában vagynak, vagy némellyeknek mély belátások nem lévén, minden változtatástól rettegnek, gondolván: nekünk így is jól van dolgunk, miért kockáztatnánk ezen jót?

Balगतag! hát mikor láttál tökéletest a' mi em-beri kézbul jött? volt e' olly kiküldöttség valaha, melly mindeneket minden kifogás nélkül jól dolgozott volna ki. Hiszen azért fog az ország gyülease mindent ujfra megvisgálni, hogy a' hol hijjánosság léseen, megigazítsa, 's ha itt is hiba talál történni, birván a' törvényhozhatás hatalmával, ebben van a' garantia, azt a' mi hibásan történhetett most, egy boldog jövendőben hatalmunk léseen megigazíthatni. Tsak a' halogatásrol ne szöllj előttem, 1791diktől olta mindég halasztódott a' Nemzet kijelentett szándéka, mindég panaszkodtunk, hogy miért nem történik valami; most, midón elérhetnénk azt, magunknak mellözni el a' végrehajtást, megkissebbítené a' Nemzet betsületét. A' folyvást tartó halogatás minden előmenetelnek legveszedelmesebb fenéje. Nem halogatással, de bátorsággal egybe kötött bölts igyekezettel gyözhetjük meg fatuminkat. A' mi pedig azon állításodat illeti, hogy a' Törvényhozók tagjai közül sokan tsak azért sem hajlandók valamit tenni, mert ó nékiek többnyire házi környülállásaik jó karban vagynak; Barátom! illy szavaidra vigyázz, ezek igen sértők. Egyébberránt, a' ki az ország gyülesen a' maga személlyes dolga miatt az országét feláldozza, 's így vissza él a' Nemzet bizodalmaival, hasonló azon sáfárhoz, kinek emberségére, ügyességére bizván az Ura kintseit, azt alnokül meglopja; — de ennél is rosszabb, mert az illy gonosztévő tsak egy embert ront meg, egy tzéljával, 's rendeltetésével visszaélő követ, a' Nemzet milliomjait, és a' Királyt. — Már kapum előtt vagyunk Barátom, jó éjtszakát, nyugalomra van szükségem, 's kezet szorítván, egymástól elválánk.

Szobámba térvén ágyamra heveredék, 's néhány enyhító lehelletek után eszembe juta, hogy még munkámban a' Valamiről semmit sem szöllottam. Fgy

sebes gondolat elmémbe szökteté, hogy talán ezen történet 's értekezést, melly itt előadatott, írnam le, 's ez légyen — e' tegye — a' Valamit. Ugy is lón, lelkem isméröte azt felelé, ez jó, ez helyes gondolat. Imé itt van eredete 's oka e' történet, 's ezen értekezés közönségessé tételének.

Hazafiak! különösen ti, kiket a' Nemzet bizodalma képviselővé fog nem sokára választani, vagy már el is választott, 's ti is, kiket a' hivatal 's születés ezen méltóságra emelt, Patres Patriæ! — melly vakmerő, melly esztelen, melly megvetésre méltó elbizakodott lennék én: ha azt állítanám, hogy a' mi az előadottakban foglaltatik mind tiszta jó. Messze vagyok attól, hogy én gyenge ennyire elfelejtsem magam, azonban meg lehet, ha sok nem is — de Valami — talán foglaltatik? — Ha ez igaz? méltassátok figyelmetekre.

